

БІБЛІОТЕКА

НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

~~3834~~/9.

3834/9.
ДРІВНА БІБЛІОТЕКА.

Книжочка 9.

УКРАЇНЬСЬКІ ПИСАННЯ

Митра Олельковича.

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1895.

НАКЛАДОМ КОСТЯ ПАНЬКОВСКОГО.

*В книгарні наукового тов. імени Шевченка
ул. академічна ч. 8. можна дістати між
іншими слідуєчі книжки:*

Правда	рочник VI, IX, X і XII по . . .	2 00	зр.
"	" XI, XIV по . . .	1 00	"
"	" XIII . . .	— 50	"
"Зоря"	рочник IV, VIII, IX, X, XI по . .	5 00	"
"	" XII, XIII, XIV по . . .	6 00	"
Др Ом. Огоновский.	Історія українсько- рускої літератури II з зр., III . . .	4 00	"
Др Ом. Огоновский.	Studien auf dem Ge- biete der ruthen. Sprache . . .	1 50	"
М. Вовчок.	Оповідання 3 томи . . .	1 00	"
Ів. Франко	Захар Беркут, образ з XIII віку	1 30	"
Куліш.	Шекспірові твори ч. I. . . .	1 00	"
Ів. Нечуй.	Над чорним морем . . .	— 90	"
"	" Кайдашева сім'я . . .	— 50	"
"	" Сьвітогляд українського народу	— 30	"
"	" Повісти і оповідання . . .	— 30	"
Волод. Масляк.	Поезії ч. I. . . .	1 00	"
Вас. Чайченко.	Твори, ч. I. 80 кр., ч. II. 60 кр., ч. III. . . .	— 80	"
Записки наукового товариства імени Шев- ченка, ч. I, II, III і IV	по . . .	1 00	"

06

~~3834~~

→ ДРІВНА БІБЛІОТЕКА. →
Книжочка 9.

УКРАЇНСЬКІ ПИСАННЯ

Митра Олельковича.

Накладом Костя Паньковського.

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1895.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

19129-34 41

Львівська бібліотека
Історико-літературний музей

979ф

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ Й- 34580

III
0533

9/0

Митро Олелькович.

Видаючи окремою книжочкою всі українські писання Митра Олельковича, що 1861—62 р. появили ся в петербурській „Основі“ ми вважаємо потрібним попередити се виданє згадкою про жите пок. писателя, що вийшла з під пера єго близького знайомого і приятеля, одного з чільних представників української науки, і надрукована була в „Зорі“ 1886 р. стор. (76) під критонімом В.

„Митрофан Миколаєвич Александрович родив ся в селі Калиті Остерського повіту Чернигівської губернії. Походив із старої козачої сім'ї; по матері був він правнуком київського козацького полковника Антона Таньського і єго жінки Параски Семеновни, дочки знаменитого „козацького батька“ Семена Палія. Вихованє отримав Митрофан у артилерійському кадетському корпусі в Петербурзі, відки вийшов з рангою офіцера. Але-ж у воєнній

службі оставав ся недовго; незабаром покинувши єї він осїв на батьківській оселі в Калиті, де займав ся господарством і літературою.

„Ще бувши в Петербурзі молодим офіцером він познайомив ся з українською громадою, що скупляла ся там біля редакції „Основи“, і почав друкувати в сьому журналі свої талановиті повісти: „Антін Михайлович Танський“, „Три пани“, „Проскурка“, „Пяниця“, „Пожежа“ і т. і. Живучи в селі він склав собі чималу бібліотеку і залишивши белетристику взяв ся до історичної праці. Він зложив дуже докладно, простудіювавши всі відомі тоді жерела і осьвітивши їх здоровою історичною критикою, „Гетьманство Дорошенка“ (властиве чотири перші роки сього гетьманства) і надрукував сю працю в журналі „Вѣстникъ Западной Россіи“, що видавав ся тоді у Вільні.

„Тим часом особисті діла М. Александровича зложились так, що він на довго мусїв покинути літературу і занятися урядовою службою. Він прийняв місце мирового посередника в Мінській губернії і багато потрудив ся над урегульованем викупу селянських ґрунтів, дуже щиро боронячи інтересів селянських. Вернувшись лїт через шість до дому Алексан-

дрович застав нову реформу: вводилось тоді в Чернигівщині земство (себ то автономічний заряд місцевими господарськими відносинами). Він узяв горячий уділ в організації земства, а депутати від селян та козаків вибрали єго головою Остерського земства. Уряд сей він сповняв 6 чи 7 літ. Публична діяльність не завше обходилась єму спокійно і не завше удавалось єму здержатись на ґрунті зовсім легальнім; поволі загальна чутка про єго діяльність ставала все більше і більше некористою для него. Сам Александрович мабуть почував, що не всякі діла свої може оправдати перед судом своїх давних знайомих і поволі став осторонятись від колишніх своїх приятелів. На кінець в р. 1880 в наслідку ревізії сенатора Цоловцева в Остерському земстві найшлись якісь чималі непорядки і Александрович мусів залишити свій уряд.

„Він звернув ся знов до літературної праці і видав дуже добре опрацьовану монографію „Остерскій уѣздъ“, часть І, (история Остерщини до 1669 року) в Кнїві 1881 р. Другої частини сїєї праці єму не довелось уже докінчити. Нервовий розстрій від службової невдачі і сором перед опінією більше інтелігентної частини товариства не давали єму спокою — годі вже

було заспокоїтись літературною або науковою працею. Він то кидав ся сердито, то попадав у апатію, то збирав ся їхати до Гішпанії шукати смерти в ворохобні. Найшов він єї скорше як думав. Приїхавши в Київ під впливом суму і жалю він вискочив у ночі з вікна свого номера з другого поверха і знайдений був на другий день з головою, розкровоною о якусь рілничу машину, що стояла на подвір'ю просто того вікна. Так сумно закінчив жите чоловік дуже талановитий, котрий увійшов у жите з великим запалом морального почуття. В иньшому часі, при иньших обставинах суспільних він став би був окрасою своєї літератури і науки, — тепер же приходить ся спогадати про Митра Олельковича як про змарновану велику силу, що не мала простору, щоби розвинутись і запоневірялась у мізерному щоденному життю.

„Александрович володів немалим запалом знання. Він дуже добре знав літератури: російську, польську і французську, багато читав і мав чимало спеціальних відомостів. Правда, трохи раптово кидав ся він від природничих наук до історії, від історії до белетристики і т. д. Найбільше часу посвятив він студиям над історією французкої революції. Сей епізод

новійшій історії знав він так докладно, що не раз дивував своїх приятелів пам'яттю подробиць. Так він міг розказати протоколи всіх засідань Народового зібрання і Конвенту і перелічити всі мови з їх змістом на кожному засіданню, міг дати докладні біографії всіх діячів французьких 1780—1799 років і т. д.“

Не багато написав Митро Олелькович по українськи: отся книжечка містить усе, що доси звісно з його українських писань. Та про те його треба зачислити до наших ліпших прозаїстів. Мова його чиста, стиль простий і ясний як хрусталь, далекий від усякої манерности та сантиментальности. Дуже правдоподібно, що між тими рукописними працями, котрих чимало лишило ся по його смерті, найде ся ще не одно писане по українськи. Щиро бажаємо, щоб отсе наше виданє спонукало товаришів і знайомих покійника на Україні — переглянути і зберегти його рукописну спадщину і опублікувати з неї все, що тільки покаже ся пригідним до друку.

І. Ф.

Антін Михайлович Танський.

(Легенда).

Давно се діялось, ще тогді, як гетьмани заправляли Україною, жив на Вкраїні славний лицар, вельможний пан, полковник київський, Антін Михайлович Танський. Багато було у його людей і худоби; багато земель, сел і хуторів подарував йому цар Петро; багато накупував Танський узявши за жінкою, Параскою Палівною, посагу дві куфи польского золота і срібла, ще більш одняв він івалтом од убогих козаків і посполитих.

Знали і поважали Танського в Україні і Польщі; ходила чутка про його щедрість і прихильність до віри православної і по далеких землях, де ворог Христа мордує християнина.

Частенько відтіля, з обителів сербських і болгарських, а найбільше з гори Атонської, приїздили до нас, на Україну,

ченці і ніколи не вертались до дому без багатих дарів; щедро наділяв побожний Українець своїх безталанних братів. Чи мало попередавав і Танський гроший і подарунків на Атонську гору; ім'я його поминалось там між строїтелями і благодворителями храма сього.

Раз, якось, велика халепа постигла Атонську обитель. Ватага навіжених бісурманів поруйнувала церкви, пообдирала ризи з ікон і забрала церковний скарб. Ченці поховались по горах да байраках, а як одійшли вороги, зібрались на руїнах плакати да сумувати.

„Не журіть ся, діти“, почав сивий як голуб ігумен: „отчаяне — великий гріг! Се нам за наші гріхи послав Господь; не плачте, бо ще живуть в Московщині і Україні божі душі, — вони пособлять нам і, може, коли Божа милость, знов во славу Його одправляти мем службу на нашій сьвятій горі“. Благословив він трох ченців і послав їх у Москву і на Вкраїну.

Холонуло серце земляків наших, слухаючи оповідання ченців. Останний шеляг давала їм бідна удова; повною жменню сипав вельможний пан золото у чернечі капчуки; церкви і монастирі давали свої сосуди; Антін Танський дарував ба-

рило червінців. У його ховали монахи свій скарб і знов розходились, щоб зібрати ще більше. Дивував ся Таньский, дивлючись на те золото: „уся моя худоба“, думав він, „не винесе проти сього“. Заздрість і скнарість дерли його за серце... От привезли ченці і остатні гроші, щоб зібрати усе до купи і у ранці рушити за границю. Підійшов Таньский під благословеніє і привитав їх як дорогих гостей.

Настала ніч. Позасипали ченці а Таньский не спить: ходить і ходить він, по сьвітлиці і думає тяжку думу. Перед сьвітом кличе він до себе слуг своїх, братів Петра да Семена Недовірків і Матвія Скарбовского. „Здорові були, вірні мої слуги“, — озвав ся до їх пан, да наче не своїм голосом. „У ранці поїдете ви у слід за ченцями; велика хвиля на Дніпрі, часом потоплятьця; дивітьця-ж, щоб були цілі їх гроші. Молитимемось за їх душі, а гроші оддасьте мені!“

Знає Таньский кому і казати такі речі. Обидва брати — перехрещені Татари, а Скарбовский — недоляшок; служив він, колись, у гетьмана Потоцкого, як той ходив під Хвастів, украв у него гроші, утік до Палія, і переказав єму, де стоять Ляхи. Несподівано напав Палій на

Ляхів і вирубав їх в пеня, а Скарбовеского при собі зоставив.

— Добре, пане! — одказали слуги.

„Як буде усе гаразд“, каже Таньський, — „зроблю вас сотниками і кождому подарую по хутору“. Поїхали у — ранці ченці; поїхали за ними і кати їх; наздогнали їх коло Дніпра, повязали їм руки, тай укинули з кручі у воду; забрали гроші і привезли до Таньського. Справдив Таньський своє слово: зробив їх сотниками, подарував маєтності, дай стяв їм голови у поході, буцім — то за зраду.

Думав Таньський, що і не дознають ся люди, де досяг він таку силу гроший, одначе Бог не попустив. Потонули два ченці, а третій був чоловік великої сили, порвав він вервечки і переплив Дніпро. Довго, без гроший і хліба, блукав він по чужих землях, поки дійшов до Атонської гори і розказав, як що було.

Сам ігумен поїхав на Україну.

Приїздить він до Таньського, тай почав на самоті корити єго: „Душегубче! татю! занапастив ти єси душі християнські, пролив кров невинну, обікрав церкву Божу. Покай ся ще, поки час! Оддай тиї гроші, що втаїв, тай іди служити Богу: — може Він ще помилує тебе“.

„Які гроші?“ питає Таньський: „одка-
снись, божевільний старче“.

Тяжко заплакав старий ігумен. —
бачить він, що диявол опанував душію
Таньського: — „Оддай хоч половину, коли
не хочеш покаятись. Оддай хоч посуду
церковні!“

„Не дам тобі нічого, бо нема у мене
ні гроший, ні посудів ваших“, одказав
єму Таньський.

Перехрестив ся старий ігумен, та
і одійшов собі. Став на високій могилі
і принародно наложив на Таньського таку
клятву:

— За те, що Антін Таньський зана-
пастив неповинні душі, втаїв церковні
гроші, земля його неприйматиме; добро
єго придбане неправдою, счезне, як воск
од лиця огня, перейде чужим людям,
і рід єго на нівіч зведетьця.

Сумно стало людям, як почули такі
речі: один тільки Таньський не їм віри,
це, бенкетує, і дере людей ще горій. Так
і вмер не покаявшись.

— — —

Поховали його сини: ще не весіли
і добром поділитись, як щось страшне
почалось діяти. Тільки-що зайде сонце
і трохи притемніє, як із домовини вила-
зить старий полковник: борода по поясе,

очи палають пекельним огнем, з рота по-
лома сипле, права рука на серці, в лівій
пернач держить і ходить, аж поки півні
не засьпівають, а тоді застогне так, що
чуб у гору лїзе, — і знов лагодить ся
в домовину.

Думали-гадали сини, що їм робити, —
бачуть, що правду казав ігумен. Позвали
печерского архимандрита, розкопали мо-
гилу, аж лежить старий Танський, неначе
живий, — тільки борода одросла і кігті
повиростали. Узяли сини осиковий кіл
і пробили Танського наскрізь, архиман-
дрит прочитав молитву і положив заклятє,
щоб не виходив більш із домовини.

І тепер старі люди показують ту
могилу, де прокляв Танського ігумен; да
часом, опівночи, щось страшно, страшно
стогне під землею, неначе терпить нескан-
зану муку.

Три пани.

Питаєте ви мене: чий сей двір, що високі осокири, — якого пана? Отже і не скажу вам, — дарма що родивсь і христивсь тут. Він вже і худобу сю давно купив, та усе ніяк не вимовлю; він із Німців, та бач як єго зовуть? чи Розігнавсь, чи Розідравсь, чи Розікравсь, — так якось. Ся худоба колись-то Хведченькова була; тих Хведченьків я до добре знав, у мене і родич у дворі був — кум, Сергій — писар, а тепер так, коли-не-коли, повз панський двір їдеш, а у двір не наворачешся: сей Німець усіх понаймував, — так мені там анї людини знайомої, анї діла ніякого нема.

Я і старого Хведченька добре знаю — Андрія Степановича; справедливий пан був, — і на всю губу; у єго ще три села було: Шереметівка, неподалеку, та десь під Черніговим два. Людий більш ніж над

тисячу душ було. Тисяч і чотириста, чи що? Кум Сергій казав, та я забув вже.

Андрій Степанович ще і маршалком був. Було, як на полювання їде, то біля його панів та панків голопятих — таких, що їде у чоботях, а пучки на піску знать, — сила; усі єму так і у віча дивлять ся, чи не загадає чого. Становий та справник було як приїдуть, то коний аж коло шинку покинуть, а у панський двір пішки ідуть.

Гульня була у Андрія Степановича невиводня. Раз-у-раз панів повний дім; пють, у карти грають, танцюють, музики грають (у Андрія Степановича і музик чоловіка двадцять було). Що судові пани, — так, здається, і жили у його; наші козаки, було, по тижню, з запряженими кіньми, у підводі стоять. Легше було на стійку у стан під москалів їхати, ніж у панський двір, бо там хоча знаєш, коли одбудеш; а тут — з двора не їдь, бо часом пани зараз їхати муть, і скотина не годована стоїть, і самому тож хоч пропадати, коли яка Божа душа, з дворових, не нагодує. Так вже і трапляють було підводчики, щоб як-небудь сам пан убачив, що віз запряжений стоїть, то вже згадає і сїна дати і поговорять підводчика. Тільки не кажи, що горілку пєш, а то

тобі таку коновку винесуть, що кварт ізодві, та й присилують випити; а як хто не вип'є, як ще сам пан підносить, то часом і канчука покоштує. Запекуватий пан був! що було загадає кому, то вже слухай; у пельку загадає лїзти, так і лїзь. На віки той пропащий, хто його у чому не послухає; і у пеклі від його не сховаєш ся; а як хто послухняний, що все каже: „сейчас буде то“ та „слушаюсь“, — от то йому душа любезна. Хоч, приміром кажучи, мій кум Сергій; з дворових байструків він, з самого малку за попихача при кучерях був, — так і сам він надїявсь, що не минати йому московської муниці: „лапнеш, — було каже, — себе за чуб, а думка така, бути тобі голеному, та стриженому“, — а і не довелось; тепер купець, та чотири доми у городі, — лісом та хлібом торгує. А через що? Через те, що розумний та послухняний був... Саме зачули про некруцкий набір. Сергій добре знав, що бути і йому у некрутах. Ось біда і навчила.

Надумавсь він, та й почав по саду ходити, щоб де зуспіти пана, бо у дом до пана локаї не допустили-б. Аж іде Андрій Степанович проти Сергія, а той і не злякавсь, дарма, — що пан дуже грізний був. Уклонивсь тай каже: „Я, пане, до вашої

08516

милости, будьте рідним батьком мені сироті.“ Андрій Степанович як гримне на його: „чого тобі треба?“ Розсердивсь, значить, що надокучають.

„Позвольте, — каже, — пане, женитись.“ Той і зовсім розлютувався. А сей і не тікає: „таки — думає — діждусь свого; перейде твоє серце.“ Бив його, бив Андрій Степанович, а далі й поспитав: „на кому-ж ти хочеш женитись?“ А тогді саме у будинках аж три дівчини важкі ходили. І не перелічиш, що тоді байструків у дворі плодилось! бо дівчат менш тридцяти ніколи не було, одні килими п'ятнадцятеро ткало.

От Сергій сей і знає, що пан не любить, щоб накритки із дітьми ходили, — дарма що тії діти більш од його-ж і були. Зараз, як котра важка або з дитиною, то за кого-небудь з дворових парубків за між й отдає, або до батька на село прожене; а иньших, нових та молодших у двір наберуть.

Сергій і каже панові: „яку ви, пане порадите; на те ви наш пан; на кому загадаєте, на тому й оженюсь; де вже мені самому обирати? як ви скажете так і буде“, та ще пана в руку поцілував. Піддобрив ся панові. Той загадав на Стесі женити ся (а сею

Стеху тай більш од дру-

гих любив). Оженився Сергій. Пан двадцять п'ять карбованців на весілля подарував і зробив Сергія помішником у кляшника, що пашию доглядав. Розжився трохи Сергій. Хату йому у дворі одвели: вже почали його і Петровичем по хрещеному батьку звати. Жінка дитя привела, — так справник із попадею хрестили. Так сього ще мало Сергієви; надумався він, як би усе панське добро до своїх рук загарбати. Подружив із кляшником; жиди знайшли у городі, якогось кучера, що колись щодня годував Сергія товчениками, поєднали. Понакладали повні вози мішками із панським борошном, тай налагодилися, щоб у ночі одвезти на панських конях, стаєних, до жиди у город. Сергієви того й тільки треба. Підвечір прийшов він у дім, та й каже локаям, щоб пустили до пана. Тиї не пускають, так Сергій вибатькував їх, та хотів сам на впростоць йти, тиї єго за руки. Він такий гвалт зчинив, що сам пан вибіг. „Що се таке?“ питає. Локаї й кажуть: „п'яний Сергій прийшов, — бунтуєть ся“ „Нї“ — каже Сергій, — „я, Андрій Степанович не п'яний, я прийшов вам донести про те, що у вас у дворі робить ся, — як вашої милости добро переводять, тай розказав усе панові. На сейчас справник

у дворі був; і я тогді у підводі третій день пропадав, так бачив, що робилось тогді. Чоловік з двадцять при мені били, що вони й невинні зовсім; кучера і ключника на Сибір завдали, ще й кат поров, а Сергія поставив пан за ключника і за старшого над усіма. З сього часу зажив Сергій. Туди далі мене старшиною над чотирма селами поставили; тогді ще сіх старість у кожному селі не було, — тільки одні соцки; так Сергій у мене й діти хрестить. Що погуляли ми із їм, що за привітлива душа була; і тепер, як трапиться у городі бути, так витає і частує мене, наче свою рівню; дарма, що він на увесь повіт купець, а — я козак простий...

Лютий дуже, лютий був Андрій Степанович; безневинного чоловіка було обезвічить; одначе кріпакам не погано було, бо землі у їх була сила. У иньших з-давних-давен вона була, а другі у пана по-випрошували. Найбільш тиї, що дочки та сестри у дворі були. І пособляв — таки Андрій Степанович своїм крестянам. Пожежа станеться, не доведи Господи, — так він хату нову поставив; а закон у його такий: з чиеї хати почалось, тому п'ятьсот різок, хоча-б і підпалено: „не роби, — каже було старий пан тому чо-

ловікови, — собі ворогів, так і не підняють тебе“. Козаки тож нічим худим його не згадають; тільки підводи через судових гостей обридли. Та ще, хіба, як попадеться скотина у паші, так і тогді — у перше дурно оддадуть, а вже вдруге бережись, бо як коняці, так і гриву і хвіст острижуть, а як воли, то хвіст одрубують; а сього здирства ніколи небуло, щоб за спаш гроші брати. Андрій Степанович ще й вилаяв за се Сергія: „не паньске, — каже діло, — з мужика гроші брати“. Ще за се йому люди дякують, що церкву збудовав; хоча баню громада залізом укрила за свої гроші, як вже він умер, та все-ж таки і стїни він постановив і іконостасу зробив. Тепер подивитись любо: неначе село не те, як церква нова, та ще така гарна, як у нас, що я такої по селах і не бачив, хіба тільки у Києві та Переяславі такі церкви.

Як умер Андрій Степанович, так се село досталось синові його Михайлу Андрієвичу; иньші села на других братів упали. Ми сього пана, аж поки приїхав панувати, ніколи не бачили. Їго батько до себе не приймав. Менї казав кум Сергій, що через се: що панич як вивчивсь десь у школі, у Петербурзі здається, так почав бунтоватись, та за се цілий год у тюрмі си-

дів, — так старий пан зненавидів його.

Як умер пан, так і почали усі турбоватись, що се за панич такий, — бо вже почули, що йому достались. Великого лиха сподівались, бо усі чули, що з паничем було. Голосили навіть иньші: „Осторожнику, — кажуть, — на поталу дістались; де й дітись нам бідним? пережене він нас на гречку“.

От і діждались: приїхав панич.

Загадав він зібрати громаду. Посходились; ось він і об'явив їм, що робити муть вони по три дні у тиждень; що діти на панщину не ходитимуть, череваті жінки тож; що бою більш не буде, а за велику провинність під арешт сажатимуть, та записуватимуть у книгу якусь. Ще сказав їм, що як що треба, то щоб на впростоць йшли до його: „я — каже, - - за тим приїхав, щоб вам усім добре було“. Зробив обід; страви наварили, що й не поїсти: — а горілки — тільки по чарці й дали.

Порозходились люди, та й не знають, чи радіти чи дивоватись, бо зразу нерозчовпали, що се за проява така; а туди далі й постерегли, що се такий пан, що його на усячині можна одурити. Житте сїм панщанам при йому таке було, що усі козаки завидовали. Нас і у підводу, і на

стійку, піших на греблю; а з їх казенної одбучи ніякої, бо так ще за старого Хведченька велось; той би становому і голову стяв, коли-б той осмілився його людей займати. Чому-б, здається, не жити тихо сїм крешакам? так ні: зажирливі дуже; за теж їх і Бог покарав, що такого пана та кривдили дуже. Косять або жнуть так, як мокре горить; доведуть до того, що почне жито висипатись; тоді й кличе паннич, (бо бачить, що усе пропаде), щоб хто хоче ішов з половини жати. І з сїном теж саме. На панщині тільки дні переводять, а до пана за землю лазять. У иньшого й так день на тридцять; ні сього мало; йде, щоб ще виплакати. Прийде до пана знебожить ся: „Дайте, пане, землі, бо в мене зовсім мало“. Паннич і покличе Сергія: „у кого, — питає — земля, що жалюсть ся, що мало“. Той і налічить панничеві: „у того, та у того, — вони ще з батьків владіють; у сього чоловіка справді мало“. Паннич і загадає одрізати де-небудь од панської, а Сергій звісно вже підмогоричен, басавринок получив.

Ще не минуло й двох год, як Андрій Степанович вмерли, а Михайло Андрієвич почали господарювати, — та аж гідко подивитись на панський двір: штахети обурені, хати облуплені, тини тож

повалились, плантації буряном позаростали топчаки несправні, винниця зовсім стала, бо мідяні труби покрали — іродові душі. Такий розгардаш, що не доведи Господи. Та ще хоча-б панщане за пана Бога молили, а то з йогож і глузують: „ото, — кажуть, — на наше щастє Біг дурня післав“. Та ще лютують за те, що позволив дівчатам, за кого схоче, заміж іти. Наші парубки козаки зараз і почали сватати, бо паньска дівка більш до роботи привична, тай чоловіків рід поважатиме, що її з крѣпацтва визволив. У мене три сини жонатих, а сама краща та невістка, що з паньських, — і нелукава і до роботи охоча, — а з тими двома нічого і не з'орудуєш.

Як дав панич позволенє, так паньскі парубки і побунтовались, навіть чоловіка вбили, — дружка у весілї, бо за їх козачки не їдуть, паньскі тож. Почув панич про се, та й об'явив, що як козачка за його крѣстьянина пійде, то на паньщину неходитиме; так і то не їдуть. Думка така: а поки ти жив, так добре, а як часом помреш, де якому-небудь єгипетнику достанемось, тогді — що? Тільки з козацтва і йшли що сироти, та на виду зовсім погані, або при якому калїцтві або тиї, що попрошпечувались. Кріпко

стереглись наші дівчата панських парубків, бо той, як попаде ся де, не помилує: „тепер, — каже, — добре знаю, що за мене пійдеш“.

Добре і я знаю сього панича, та хто й незнав його? Лікарював він; а у нас село велике, так раз-у-раз або до його за порадою йдуть, або як хто міцно не здужає, то покличуть Михайла Андрієвича, він і прийде у хату, — скаже, що робити, та ще й лікарства пришле. Кум казав, що у його на сї зїлля сила гроший сходила, усе по городах куповав, а з людей бувало нічого не візьме. Інший або курку принесе або яблука, у кого є, або вівса ворочок, щоб по спроможности, хоча чим-небудь, оддячити; так не приймає. І у мене, нехав він у худе місце не вступить, дочку вигоїв. Зовсім пропадала... що я сїм знахарам усячини попереддавав, — нічого не пособляло; а як він дав якийсь коломарчик, вона й одужала.

Та й не сїм одним пособляв він людям. Склала ся у нас пожежа у ночі. Пятнайцять хат, усе козачих, згоріло, та ще саме вбогії люди: він і їм гроший дав. Кум казав, що пан свої часи продав на сей случай.

У нас люди його ведьмаком називали: „се — казали, — він не гоїть

а чахрує: йому нечиста сила пособляє; тим він ніколи і у церкву не ходить, і не сповідаєть ся ніколи. Ну, та се правда: скільки тут не жив він, а ні разочку у церкву не заглянув. Казав я вам, здаєть ся, що баня на громадскі грсші вкрита. Як збирали сі гроші, мій дядько тогди титарював, приходить до його: „Дайте — каже — пане, на церкву, що ваш батюшка, царство небесне, збудовали; треба її докінчати“. Думав дядько, що він такий щедрий, так багато гроший дасть.

„Нема у мене зайвих гроший“ — каже панич, тай поховавсь у другу хату. Дядько стоїть та жде. Замітив се панич та й передав єму через локая одного карбованця, да ще загадав сказати, що на церкву більш анї шага не дасть, що й се по дурному карбованець пропав.

Чи Біг паничеві за се не пособляв, чи через його велику добрість так стало ся, — вже не знаю: тільки почули ми, що иньший пан, от-сей німець Хведченькове добро купив. Сергій казав мені, що се село ще Андрій Степанович у казні заставили і що год платили у казні аж тисячу карбованців, а синові де вже було платити; так не питаючись його, казна й продала.

Як зачули про се паньскі люди, пішов репет по усьому селу. Бачуть, що не переливки. Годї панувати, та пана одурювати. Посходились, почали радитись, а туди далі і пішли до пана і гроші понести. „Беріть — кажуть, — пане сї гроші. Коли мало, ще принесемо, — аби тільки ви над нами панували“. Усміхнувся зразу Михайло Андрієвич. „Вже пізно, — каже їм, — не мої ви“ : а далі як заплаче — і люди плачуть. „Не вміли ми всі шануватись“. — каже він. Де яка паньска скотина була — і тую їм подарував, та тогож дня і поїхав. Чув я, що тепер він у Петербурзі, у менистерії, — генеральський чин заслужив. Ніхто на його не заплачець ся, хіба тільки крепаки иньші, що тепер пристановища не мають, — так і ті нехай на свою пусту голову жалкують.

Михайло Андрієвич поїхав, а на другий день приїхав новий пан; і імя у його таке, що не висловлю. Білявий, сухорлявий, жінка і з їми дітий ціла купа. Діти тож такі білі, як і він. Переночував він, а на другий день і почав по полям їздити. Як дізнався, що самі лучші землі у людий, то привіз землеміра та й поодрізував собі, а людям віддавав що найпоганійше та й то не багато. Почали було люди турбоватись, так на той час москалі стояли, пішла

екзекуція. Що єї москалі робили, то я і родивсь і хрестивсь, — такого не бачив. Нї жінка, нї дівка від їх не вбережить ся, хиба у наші козачі хати тікає. Знищили-б людий чисто: так уже сам сей німець перепросив, щоб ослобонили людий. — Бо й в його таки троха Бога єсть; або про те подумав, що як оскобуть людий зовсім, то йому вже нічого буде скубіти. Утихомирились люди; слухають та тільки плачуть, не то — що Михайла Андрієвича, а і Андрія Степановича згадуючи.

І здаєть ся, сей німець на зайві дні їх не займав, так як колись при Андрію Степановичу було, що инколи поспіл три тижні роблять, — а погоділи зовсім люди. Він і з людьми так робив, як у приказці; не бє, не лає, та нї про що недбає.

Знов став панський двір такий, як при старому панові а що скоту позаводив німець, так і не перелічиш; наробив молотилок, машини усякі; винницю з цегли нову поставив на двісті пуд. Хліба у його у-четверо проти того, як при Андрію Степановичу було. Не взяла його нечиста мати, — розумний, та хитрий, — катержений.

Тільки — що чутка пішла про сю волю, він зараз у губернію поїхав, вернув казні заставу, бо без сього, кажуть, не

можно було, — та й дав усім людям волю. Покликав їх, та й подав їм листи. „Вольні вже ви, годі на паньщину ходити“. Дивують ся люди: чи не збожеволів — наш пан. Аж так що збожеволів! зараз і почав людські грунти із хатами козакам продавати. Силу гроший зібрав, бо у паньських людей гороби були великі, а козаки розплодились, — тіснота. За день города по півтора ста карбованців платили. І мене наділив; тепер хоча простор, а то ніде було і хлівця поставити, а у мене три сини дома, а четвертий у москалях; може коли як не вбють, і він вернеть ся.

Повигонив німець людей з села. Тягають ся і тепер по сусідах, та по старцях, а де-які на вільні степи пішли, та у Крим, бо відти Татари повиходили. Звісно, як схочуть, то найдуть собі пристановище; та чито-ж легко батьківський курінь кидати.

Здивовались і ми, як зробив таке німець, бо з роду такого не чули, щоб усіх людей випустити на волю. Як, — думаємо, — повертатиметь ся він? аж ухопить його чортяка? Понаймав наймитів, наставив хат, засіває стільки-ж, як і до того сїяв, а люди з копи жнуть. Лихо і нам із сїм паном. Не подарує він нічого; попадеть ся скотина у паші, так або їди

просити, щоб скотину забрав собі, або як почнуть тебе по судах тягати, так мало сього, що походиш верстов за тридцять, разів з десять, не тільки, що скотини рішиш ся, ще і останню копійчину, яка єсть, витрусиш.

Вже ніхто не вкраде у його. Таких гаспидських душ понаймав, що й сплять і бачать; платить він їм багато, за те-ж і пильнують вам, тай роблять за трох.

ПЯНИЦЯ.

Пізно у вечері увійшли ми у село і кватиргери зараз розвели нас по кватерах. Мені, наче на пеню, одвели найпоганійшу, хоч я був юнкером.

У хаті, окрім батька, жило, як кажуть у казці, два сини розумні, а третій дурень. У кожного з розумних було по три чи по чотири дитини — иньші ревли на припечку, другі пищали у колисках.

Тільки що я пославсь і був задрімав трохи, як дурень почав кричати не своїм голосом на усю хату, перебив мені сон, і я вже до сьвіту не спав.

У ранці пішов я до капітана і розказав єму своє горе. Він загадав мені йти до отамана, щоб одвели мені иньшу хату. Прихожу до отамана. Він сидить підпийлий із якимсь кумом; на столі пляшка й чарка, балакають вони про нас — москалів. „Принесла нечиста мати“ — каже ота-

ман; — „то було клопіт, а тепер хоч ті-
кай, світ за очі. Правду у приказці ка-
жуть: „Тату, тату, лїзе чорт у хату!“
Ледве по хатах розсажав; принайме хоч
тепер оддишу. Я не дав доказати отама-
нові і потребував, щоб одвели мені иньшу
кватуру.

— Овва! бідна моя головонька, —
застогнав отаман; — тільки що надїявсь
оддихати, аж ізнов лихо. Де-ж мені, па-
ничу, знайти вам квартиру? Скрізь моска-
лї. — Отаман узявсь обіруч за голову:
— Куме Обrame! чи не нараєв би ти?
Їх благородню квартиру треба. Вони у Се-
леха стоять, да там чорт дурня уплодив,
— спати не дає.

Кум Обрам підняв голову, вирачив
попереду на мене баньки, після почухав
потилицю, трохи подумав і тоді сказав:
„Постанови їх, куме, у вдови, у Сохвиї;
там і хата простірна, і спокійно їм буде.“

— Де вже то їм у Сохвиї жити: у
її й курчати нема; їм страву треба, а во-
на й сама може з голоду опухла. В її й
хата три годи не мазана.

Я сказав, щоб сїм не клопотались:
що я й хату причепурю і їсти му своє,
аби тільки не тіснота.

— Яка там тіснота! — обізвавсь ота-
ман: — хазяйка в хаті ніколи не сидить,

волочить ся усе; коли вам приварку не треба, то й зараз і відведу вас.

Привели мене отаман із кумом до Сохвиїної хати. Хата стоїть у кінці села, у садочку; біля її нічого нема — ні хлївця, ні клунки, навіть і воріт у дворі. Отаман пхнув ногою у сїнні двері. Двері були незамкнені. Ми увійшли у хату. Хата була велика, із кімнатою; тільки облуплена, чорна. Стола й ослона не було, обурені лавки лежали долі, на полиці ані горщечка, у вибиті шибки понавісали вітки окації і кузка.

— Хіба тут ніхто не живе? — поспитав я отамана.

— Ні! хозяйка єсть; так вона, бачте, п'яниця, все по шинках та по чужих хатах тягаєть ся, із такими-ж як сама, а її хата пустокою стоїть.

— Ви, добродію, — додав кум Обрам, — як стояти мете тут, то пильнуйте, щоб вона із товаришками у вас чого не вкрала.

— Пусте, — одказав я; — що в мене вкрасти? Жити му тут; спасибі вам, що мені хоча спокійно буде.

Того ж дня переніс я свою одежу на нову квартиру. Хозяйки ще не було. Я запалив люльку й сїв у садочку на присьпі — сїв і задумавсь. Згадав я батька й матер, братів і сестер, як весело жило ся

дома! А тут я неначе в тюрмі — ні до кого й слова промовити. До капітана ходити шкода: він дивить ся якось, неначе з неба, слово ласкаве скаже, неначе тій собаці скибку хліба кине. Сижу й сумую; не згадав, як і сонце зайшло, і ватага мене усього вкрила куравом. Скрізь по селу було чути, як реве череда, і як хозяйки скликають скотину.

Тим часом щось забубоніло біля хати. Озирнув ся я: наш усатий ефрейтор стояв під дверима, обнявшись із якоюсь жінкою. Обое ледве стояли на ногах. Убачили вони мене. Ефрейтор, хоча й був п'яний, зараз покинув молодицю й зняв шапку.

— „Вы, ваше благородіє, — почав він — изволите здѣсь на кватерѣ стоять, а я пришель посмотрѣть, все ли исправно, чтобы шатанія какого, безобразія не произошло, пьянства всякого. Порядокъ, дисциплинное дѣло.....

— Ступай домой!

— Я и пойду; вы, ваше благородіє, капитану не извольте сказывать: мнѣ самому какая охота таскаться, еслибъ не служба?“

Ефрейтор хитаючись вийшов за ворота, а хозяйка полізла у хату. Вона навіть і не попитала мене, через що я в її хаті, — упала й захропла.

Живу я тиждень, живу й другий, по три дні не бачу хозяйки. Як же прийде до дому, то або п'яна, або наведе із собою п'яниць неприторених: гармідер, зик, галас, хоч з хати тікай; та се ще нічого, а то інколи, як прийде сама, то доводить ся тікати від неї, наче прегарному Йосифу від Пентефрихи. Добре, що у мене була не єгипетська одежа, а солдатська шинеля.

Я привісив із кімнатнім дверям замок і почав зачинятись від Сохвиї. Мені й дивитись було на її гидко: раз-у-раз розхрістана, очипок на бакир, хустка колись була чорна із габою, тепер стала руда, сорочка як у цигана-коваля, патли висять, лице не вмите, шия, хоч ріпу сій. Не легко було пізнати, скільки літ хозяйці, по її жовтому, худому виду. Тільки чорні брови не злиняли, та темно-сині очі, як не були залиті горілкою, пекли, наче огнем, або дивились ласкаво і з любов'ю, і хіба тільки печаль та мука, а не злоба світила ся в їх.

Нераз бачив я, як плакала нишком Сохвия, а то було ухопить денебудь чужу дитину, візьме її на руки, цілує, жалує, пригортає, а сльози тим часом з очей так і ринуть. Часто чула вона від людей насьмішки та доганки, а нікого було не вилає — мовчить і йде собі геть. Раз якось

увійшов я у хату, бачу — сидить хозяйка на лаві коло вікна, дивить ся у садочок і плаче.

— Чого ти плачеш, Сохвиє? — спитав я.

— Так, нудно, — одказала вона, втираючи сльози; — горілки душа бажає, а нема за що купити, шинкарка на віру не дає, так і плачу.

Легко було постерегти, що не того плаче Сохвия.

— Оце так! — кажу, — через се та плакати? Пострівай лишень, я зараз унесу. Випємо й повеселїшаєш.

— Чому не повеселїшаю, як випю?
Я уніє пляшку, чарку, насипав собі, випив трохи й підніс хозяйці повну чарку, трохи що не з осьмуху.

Вона випила її не по-жіночи, прикоштовуючи, з одним замахом.

— Ось як у нас пють — по московски!

— Чого се ти плакала? — скажи менї.

— Того, що моє життя гірке, то й плачу собі; як заплачу або чарку — другу випю, то неначе й полегшає.

— Хіба мало кому життя гірке, та не всі ж журять ся, як ти. Чого тобі треба? Може я поражу або пособлю чим небудь.

Сохвия не дала мені доказати:

— Інші не журяться так, як я, бо вони може з роду долі не мали, так і не звикли, а я... Хіба я так колись жила? Е, та що згадувати! не вернеться, тільки серцю важче буде. Тепер, бачите, усі одпихнули мене від себе; усяке сьміється, лає. А за що? хіба я кому що зробила? Нікому не бажаю я лиха. Колись-то було до кого пригорнутись мені; да бодай не було, може-б я щасливіша була. А тепер що я? — паниця!

Сохвия випила ще дві чарки; тоді тільки навів я її на лад і ось що почув:

Матери я не зазнаю; кажуть, умерла вона того-ж дня, як мене породила — я у її ще перша дитина була. Цілий день лежала я негодована; тільки на другий день надумавсь батько та й пішов до старого пана; хоч козакам до його діла не було, а раз-у-раз за порадою ходили, бо пан се любив; навчить, було, як що зробити, та ще й чарку горілки піднесе. Як умер, так панські люди раділи, а козаки усім селом його з церкви проводили, навіть інші й плакали, бо багато пособляв він козакам: кому гроший позичить, кому пропасницю прожене, кого з суду визволить. Добрий пан був: багато людей йому дякує... да бодай йому під землею важко,

— через його я на сьвітї живу та муку терплю. Прийшов до його батько та й каже: „Ось така да така річ: умре дитина без матери“ — а пан козу й подаровав. Тая гаспедова коза мене й вигодувала на горе та на муку. Незабаром після матери вмер дід, а батько у друге оженився, розледащів, кажуть — йому так зроблено було, — почав тягатись так, як я грішна, та й вмер. Мені тоді десятний год пішов. У моєї мачухи дітий не було (тепер за другим чоловіком — тож нема); до роботи вона не охоча — так було усе зо мною граєть ся: убере мене у квітки або заплете якомсь чудно, посадить перед собою на ослоні, дивить са та й сьмієть ся. „Чи знаєш ти, дівко,“ каже було „що як підростеш, то гарнійшої над тебе у сьвітї не буде?“ Або пряде та цілий день сьпіває, та й голос у її добрий був; а я усе сижу та слухаю. То вона й каже: „Ледащо з тебе буде! пряди, бити му.“ Я було й питаю: „За що-ж ти, мамо, бити меш?“ Вона було й каже: „Аже-ж мачухи раз-у-раз бють ся; так і міні треба робити, як люди.“ Скаже се та й засьмієть ся. Анї разочку не біла мене, така жалослива була. Поперевадив батько худобу, землі позаставляв, та й вмер. А тут його менша сестра заміж пішла. Мачуха тож.

Тітка із чоловіком і перебрались жити на батьків ґрунт, бо се материзна, так на тітку частка впадала.

Тітка не в мачуху була. Почали у її діти плодитись, та все якісь плохі, раз-у-раз було занедужає дитина, а далі й вмере. Нажила я клопіт із їми. І по хозяйству за скотиною порай ся, і за дітьми, а зодягає тітка кат зна як — зимою без чобіт ходила. А я вже чимала стала — шіснадцятий год, чи що, пішов. Дядько Федько (матчин брат) каже: „Як тобі, Сохвиє, тітці дурно робити? ти-б лучше де нанялась.“ Насіли на мене думки та гадки; бачу, що правду каже дядько, та не хочеть ся батьківський курінь кидати. Хоч як важко дома, а сумно між чужий йти. Одначе довелось мені й наймицтва спитати. Попобила якось тітка, — я у нашого дядка й нанялась. Два годи вибула я в їх. Нічого казати, люди гарні були; да тільки от-що. Пряду, було, а дядк сяде коло мене да сьпіває, а я підсобляю; як же збрешу що, він і довбне пучкою у голову, — так інколи, як що через лад мудре сьпіває, так аж голова опухне. Коли-б не се, так усім би добре було. Одбула я два годи, дещо придбала і знов до дому. Се чи не у мясниці було; а у Петрівку вже зуспіла мене лихая година.

Ходила я по людях заробляти: якось полю у Шевчихи на городі. Вона паньска жінка, а у нас паньщане живуть округ паньского двора; за її тином і починалась паньска левада — через ворре перелізти, зараз і в леваду.

Полю та сьпіваю. Бачу — щось ходить по леваді; мені оддалік показалось, неначе оконом: того я кілька разів бачила, так й не придивляюсь гаразд. Знов похилилась та й полю; не вгадала, як воно ік самому тину підійшло та на ворречку й сіло. Я сьпіваю та й не бачу, що він позаду сидить, а далі і озирнулась: хтось незнайомий, панич; мені якось соромно стало, я нахилилась знов, та вже годі сьпівати.

Він і озвався; у мене аж у серці похолонуло.

— Чому се ти не сьпіваєш? — питає, — мене злякалась? Ти гарно сьпіваєш; сьпівай, я слухати му.

Я мовчу та дріжу, сама не знаю, чого.

— Ось яка лиха! — каже він, — не хоче до мене слова промовити! Хіба в тебе язика нема?

Де й страх мій дів ся. — Ні, — кажу, — язик є, та що-ж я вам казати му?

— А скажи-ж, чия ти?

— Батькова та матчина, — кажу та

думаю, чого се він до мене присіпав ся, чи не одвизне, як так одкажу.

— Батька й матір як небудь же звали? — каже він.

— Батько, — кажу, — був Яків, а мати Параска. (Збрехала: батька Левком, а матір Марусею звали.)

— Тебе-ж як зовуть? — питає він та неначе всьміхаєть ся.

Ось, думаю, нахаба.... — Солоха, — кажу.

— Де-ж ти живеєш?

Бачу, що не дурно він питає про всячину та й дивить ся на мене якось незвичайне.

— Далеко, на самому краї, відси не видно, — одказала я та знялась і пішла, не озираючись. Він щось ще гукав, та я не чула.

Питаю у вечорі Шевчиху, що се за пан такий по леваді похожав.

— Се, — каже, — наш панич; віндесь служить, так до дому одпустили.

Минуло день десять; я й про панича й про наші баляки забула. А він не забув! мабуть я йому міцно під мислі піднала.

Живе у нас на селі кравець Степан, панський чоловік; то все бідкав ся та плакав, що їсти нема що, а як волю прочитали, так де в його й гроші узялись. Тор-

гує всячиною, неначе жид, людям гроші під заставу позичає, замість своєї хати, що може десять год лисицями держалась, хати супротивні поставив — живе неначе купець або пан який, чай у ранці і у вечері не; помішників собі понаймав, — тиї на усіх панів, що округи живуть, шпують, а він більш тільки порядкує...

Степана сего ще малим у паньській двір узяли; був він довго там у будинках за попихача, а тоді й панич малим був, — от вони ігрались разом, неначе одного заводу; а туди далі, постеріг старий пан, що Степан балуєтьця, та й оддав його в науку у Київ до кравця.

Повернувся він із Київа і знов у паньському дворі жив. Парубковав він годів зó три. Що він за се время дівчат поподурив! Наданий на все був — чи танцювати, чи на скрипці, чи на гармонії; пісні було усе якісь кумедні, московські, співає.

Дівчата було за їм слідом бігають; а він було до сиріт або до вбогих і не кладаєть ся. „Сі, — каже, — мені й за вухом не сверблять, а хозяйська дочка хоча нагодує і настоїванки для мене вкраде“. Одна чумаківна так у його укохалась, що як батько не оддав за його, пішла та в клуні на сволоку й завісилась;

добре хоча у время одчепили, що не пропала.

Далі Степан оженився, а як старий пан вмер, він і перейшов на село, на батьківський ґрунт.

До сього Степана й кинувсь панич. — Ти, — каже, — Степане, мені змалку товаришом був. Пособи у такій притузі; уподобав я дівку, — як би її підманити?

— Яку-ж? — питає Степан.

Панич і каже: — Зовуть Солохою, батько Яків, мати Параска, живе на самому кінці села.

Думав, думав Степан: „Не знаю,“ каже, „такої, хіба чи не знає жінка“.

Покликали й кравчиху; вона тож з двором була, така-ж пронозувата, як і чоловік, неначе їх чортяка спаровав.

— Не знаю, — каже, — такої. Та де-ж ви її бачили?

Панич і каже, що на Шевчисіному горобді полола.

— Значить вбога, — каже Степан, — се нам наруч; та чия-ж вона? — Думали, гадали вони з жінкою; ніяк на мене не нападуть. А панич і каже: „Як знаєте, а щоб довідались.“

Як тут довідатись? Аж Степан надумавсь, та й каже жінці: „Ось-що: сходи ти буцім-то за яким ділом до Шевчи-

хи, та скажи, що руку забила, полоти не здужаєш; нехай тобі половницю нарає.“

Побігла кравчиха до Шевчихи: — Чи не бачила, тітко, моєї телиці? Десь проклята забігла.

— Не бачила, — каже Шевчиха.

— От лиха година! тут, бідна моя головонька, зовсім не здужаю; бовдур мазала, та впала, забилає міцно і руками нічого робити не вгодна. Город чисто увесь заріс, треба половницю наняти; ніколи не наймала, а тут і бігати не здужаю. Ви, тітко, раз-у-раз наймаєте; чи не нараяли-б кого, хто добре поле? Хоча-б мені не клопотатись...

Шевчиха на мене й вказала.

— Хіба-ж вона наймаєть ся? — питає Степаниха.

— Отсе в мене, — каже Шевчиха, — на тому тижні, у п'ятницю, чи що, полола.

Степанисі тільки того й треба; подякувала, та зараз із хати. Прибігла до дому, вже й одужала; а панич із Степаном дожидали.

— Вам, паничу, — каже, — дівка мабуть набрехала: у п'ятницю у Шевчихи полола не Солоха, а Сохвия Нестеренкова, її батько Левко був, вона сирота — в її ні батька, ні матери.

— От проклята, — каже панич, — одурила мене! Що ж? як ти, Надеждо, надієш ся: можна під її підійти, чи ні?

— І під чорта підійти можна, — озвався Степан; — кінь іноді який дикий, а обговтують.

— Кінь конем, — каже жінка, — а до дівки їм добратись не легко: се не парубок.

— Кажу ти мені! Побачить пятака, так схоче й не така. А се хозяйська, дочка, чи що? Наймичка, — їй і Бог загадує.

— Не пятака, — каже панич, — а пятьдесят карбованців дам, аби була моя.

— Підождїть трохи, — каже Степан. — Надежда покличе її завтра, а ви у вечері наверніть ся; піднесемо їй горілки, та тоді гроші покажемо — може й наших рук не мине.

У ранці, ще й череди не прогнали, прибігає до нас Надежда. — Приходи, — каже, до мене полоти.

Мені, звісно, де не робить, то робить.

— Добре, — кажу, — прийду.

Прийшла я до Надежди, полемо. А вона цілий день мені теревені жене: як вона якусь паньску дівку знала, що її охвицер уподобав, викупив, велику за її силу гроший дав, а після й оженився; як вона панією приїздила, у колясці, що по-

переду усі люди з тієї дівки сьміялись, а після здивовались усі. Цілий день усячину мені розказувала. Страву таку наготовила, що хоч би панам — борщ із гускою, кашу з молоком, і по осьмусі перед обідом випили.

Не вгадала я, як і осмеркло. А вечера ще не поспіла. Задлялась я, вже зовсім темно, ратаї з поля поприїздили, вже й люди спати полягали, а ми ще не вечеряли. Я й кажу Степанисі: „Не хочу вечеряти; пійду й так до дому, бо вже не рано; тїтка лаяти ме, що задлялась.“ — Де вже я тебе без вечері пушу! — каже Степаниха, — щоб собі довічного осудку досягти. Нум вечеряти, а перед вечерею випємо, щоб вечера на душу йшла.

Винесла вона з комори пляшку, випила чарку, піднесла чоловікові і мені. Покоштовала я — якась така смачна горілка, що я й з роду такої не пила. Поїли вечеряти, хозяйка ще силує, щоб випила; я й випила чарки зб-дві, а чоловік на двір вийшов. Чую, балакає з кимсь, ришнули ся дверима, уходить у хату, і панич за ним. Я уся й похолонула. Він усе із Степаном про якісь підводи балакає, на мене й не дивить ся. Думка така, може й справді за яким ділом забіг. А далі озирнув ся та й каже: „Здорова була, Солохо.“

Надежда як зарегоче: „Яка вона Со-
лоха? вона Сохвия.“ Панич до мене; а я
на покуті за столом, так мені й втікти не
можна: „На віщо ти,“ каже, „мене оду-
рила?“ та й обняв мене за шию. А Сте-
пана вже вода вмила, тільки Надежда у
хаті. Я посунулась, тремчу уся. „Се я,“
кажу, „пошутковала: гетьте від мене! чого
се ви пристали?“ Він ще близьче пригор-
таєть ся, а Надежда тим часом з хати. Я
й почала плакати та кричу: „Куди се ти,
Надеждо? се ти мене на безуме підвела.“
А панич тільки цілує мене та каже: „Го-
ді тобі ревти; бери, скільки хочеш,“ — та
тиче мені у руки гроші, — „тільки не
кричи.“ Я одіпхнула його та з хати, аж
Надежда у сїнях мене за руку: „Не ті-
кай, дурна! Він тобі що схочеш дасть, ба-
гатирка будеш.“ — „Нехай тобі й дає, —
кажу, — коли ти охотниця;“ з сїнець ви-
скочила та й герсонула до дому.

Прибігла я до дому — чи жива, чи
мертва; та нікому й не кажу, щоб не
сьміялись.

Так, днів через три, приходить Сте-
пан до дядька — а дядько Охрим (тітчин
чоловік) стрілець був — і кличе його,
щоб у ранці у трьох із паничем на охоту
йти. Мій дядько й пішов. Як почалась ся
охота, так дядько й хозяйство занехаїв,

дарма що дільне уремя було. Положив йому панич у день два восьмигривенники, щоб ходив на охоту, а Степанові трояка, бо той багато кравецтвом заробляв. У день стріляють та по болотах ходять, а у вечері до Степана та там пють. Дядько мало й до дому навертав ся; туди далі і закликав дядько до себе панича із Степаном.

Я саме вечеряла із тіткою, чуємо — грають на скрипці та на сопілці на улиці; вихожу на двір визирнути, аж то вони. Дядько мене і вбачив; годі грати на сопілці, витяг з кишені гроші. „Біжи,“ каже, „швидче за горілкою.“ Я й побігла. Прихожу, аж панич за столом. Степан біля його, грає на скрипці, а дядько сьпіває, — дядько вже п'яненко, а вони тверезі. Панич на мене й не дивить ся, наче з роду не бачив. Степан тож не озивається, тільки раз всміхнувся. Тут ще сусіди, Чорногубенки, прийшли; гуляли цілу ніч. Панич із Степаном до горілки не ласі, так і не понапивались, а дядько і Чорногубенки до півдня спали. Я й не бачила, як вони пили, бо як тільки принесла горілку, зараз і втікла у комору, двері зачинила й дрючком підперла з середини.

З сього часу почалась у нас гульня. Що вечора дядько й сусіди понапивають

ся, а панич сидить, їх теревені та сьпівив слухає, а до мене й не озиваєть ся; бо як вони прийдуть, я зараз у комору, тамечка лежу та слухаю, — і весело, що музика грає, і не бійсько. Настали жнива; тітка й каже чоловікові: „Се ти й теперечка так пити меш? Багато-ж у нас хліба буде; я не здужаю (а вона усе було кахи-кахи, та на бік жалїла ся), а ти тож гуляти меш.“ Дядько й розлютовавсь: „Ти мені будеш указовати!...“ Може-б і бив жінку, так побоявсь, що недужа. У вечорі приходить панич, тітка почала його прохати, щоб одпустив чоловіка на жнива, наче дядько вже панський став. Панич каже: „Добре.“ А на другий день якийсь празничок був; окном і поскликав людий на толоку, поприходили поспіл панські із козаками. Почастували їх, як треба; от люди й питають: „Де-ж жати мем?“ А Степан тож тут; він і каже: „Де загадаю, там і жати мете.“ Вже він за старшого строїв ся. Повели людий да й постановили на нашому полі. Люди й кажуть: „Се не панське,“ та дивують ся, що за знак. Степан знов каже: „Яке ваше діло? Жніть!“ Ув один день угорїла наша нива, кіп більш ніж на тридцять нажали; дядько тільки своїм скотом поперевазив.

Таким побитом не виводить ся у нас гульня. Хотів дядько йти на луг сїна заробляти, бо в нас сїнокосїв не було, так панич і сїно подарував. — „Аби ти, — каже, — тільки від охоти не одмагавсь,“ — а у дядька й у самого жижки дріжать на охоту йти.

Нема одначе паничеві нїякої користи, бо я усе ховалась: панич із Степаном у хату я в комору. Так і тут надумались! Була у дядька Охрима сестра Стеха; дівка вже дохожала, тільки поганкувата і до роботи лїнива, так її й не сватано. То, було, ся Стеха коли-не-коли до нас зайде, а як почав панич вчащати, так і вона усе було бігає; а в суботу та у недїлю з улицї зо мною і йде до брата ночувати. Прийдемо, а тут саме гульня: Степан грає, дядько сьпїває або скаче, і сусїди поприходять, тож усячину виробляють. Степан вже й пильнує, як прийдемо, зараз і кличе нас у хату. Як би я сама, то й не пішла-б, а то Стеха тягне: „Ходїм!“ та „ходїм! Хїба вони нам що зроблять? Повна хати людий, а ти боїш ся.“ Сидимо було й ми; попереду мене усе страх ошибав, а далї Стеха було почне сьпівати, і я пособляю; а панич до мене й не озиваєть ся, інколи пожартує із Стехою, а мене буцїм то і не бачить. Розійдеть ся капеля,

я з Стехою і поляжу у коморі. Вона усе було про панича заводить баляки. — Що, — питає, — як би парубок такий гарний був, чи-б пішла за його, Сохвиє? — Мені не вдогад, що вона намовлена. — Чому, — кажу, — не пішла-б? У нас парубків таких і в заводі нема. — Мало-що, було, про панича балакаємо: таки правди не заховаєш, уподобала я його. Пошибає, було, думка думку: то хочеш, щоб не ходив більш, а то було, як днів два не прийде, мені й нудно: „Коли-б сьогодні прийшов! Чого мені у своїй хаті боятись? хіба він мені що зробить? Коли вже у Степана у руках була, та й то одпустив“

Кажу вам, що він до мене ціле літо не касавсь; тільки якось у сїнях стрілись, так поцілював двійчи, та й се не в дивовижу, бо він із Стехою раз-у-раз цілювався. Що із Стехою балакаємо, вона зараз Степанові й донесе. Недурно я раз запримітила, що Стеха у церкві у шовковій хустці була. Питаю її: „Де ти узяла?“ Вона й каже: „У Кобзарях жінка якась стару продавала; у мене три восьмигривенники було, я й купила“ А я добре постерігла, що хустка не стара, а нова, та усе не вдогад мені.

Минула перша Пречиста, і Семен, і друга Пречиста, а у нас гульня невивод-

ня. Вже й холодно стало, почала я у хаті спати. Приходить якось у вечері панич, і Степан, звісно вже, із їм. Стеха тож тут. Випили по чарці, підносять і мені, я одмагаюсь. — Ні, — кажуть, — сьогодні тобі треба випить; сьогодні Сохвия, твої імянини. — Пристали, мусіла і я пити. Чимало випили за сю ніч; тільки панич не багато пив, та й я постерігалась. Стеха до дому пішла, та не знаю, чи долізла, може й на дорозі почувала. Степан тож не знать де дівсь, може й справді впився, бо багато він випив, а може й потапурився; його не розбереш, дуже охидний чоловік був. Дядько, я добре знаю, що п'яний був, бо упав у кімнаті долі, та й захріп. Тітка хоч не п'яна, та недужа, тож на печі заснула. А на дворі дощ такий пірить, не доведи Господи. — Ідїть до дому, — кажу я паничеві, — бачите, усі поснули. — Він надїв шапку, та й каже: — Пійду, тільки поцілуємось на дорогу. — Тікати нема куди, мусіла я з їм поцілуватись. Вийшов він із хати, я почала слатись, а губи аж щемлять, так міцно поцілувались. Чую, аж він озивається: — Нема в тебе Бога, Сохвиє! одчини, увесь мокрий. — „Так ідїть,“ кажу, „швидче до дому.“ — Як не одчиниш, то тут, — каже, — цілу ніч стояти му. — Од-

чинила я сїни та швидче у хату ; він за мною, а я без хустки і без корсета. Сїв він біля мене, та й пригорнув мене до себе.

Я не одсовуюсь, чую, що на печі тїтка сопе.

— Така-то ти добра, — каже він, — і у хату впустити не хотїла... Хїба ти не знаєш, яку через тебе терплю муку.

— Яку? — питаю я.

— А ся охота — хїба не мука, а се п'янство, ся тяганина, — усе для того, щоб тїлько побачить тебе, щоб хоч слово від тебе почути.

— Хїба-ж я вам велю? — одказала я.

— Ти не велиш, та що-ж менї робити, коли тїлько й думки, що про тебе: цілий день, цілу ніч стоїш ти перед очима.

Серце у мене як не вискочить, і бійське, і якось весело, і неначе плакати хочеть ся, бо він у мене вже давно з думки не сходив.

— Люби мене хоч трошечки, хоч десяту частину, як я тебе кохаю, — каже він та цілує мене й у голову, і у плечі, і у руки, та неначе огнем пече тими поцілунками.

— Що-ж — кажу я, — буде з того кохання? Ви пан, я проста; ви розумні, я дурна; тїкайте від мене, Богом прошу

вас — тікайте, не зводьте мене з розуму, я сирота, не губіть моєї душі.

Не знаю де у мене сила узялась се вимовити, бо приміла-б — устала, увійшла в кімнату, — так не можу: наче мене щось ланцюгом до його приковало. Почала я плакати, а він ще горій цілує, пригортає: — Любити му тебе, — каже, — до віку; що згадаєш, робити му.

З того часу стала я паньскою полюбовницею.

От-що мені й досі чудно: у ранці устала я, і нема у мене журби ніякої; то було і боюсь, і тікаю, і тремчу уся, як він прийде, а то не жаль мені і дівовання мого, — тільки й думки, коли-б вечер, коли-б скоріш його побачити.

Довго ніхто не знав про нас. Панич не так часто почав до дядька ходити, бо я що ночі до його виходила. Надїну хустрянку, вийду, сядемо у садочку, та й просидимо цілу ніч.

Тоді саме хвістата зірка на небі проявилась, — сама маленька, як і інші зірки, а хвіст широкий та довгий, простягсь через усе небо.

Було питала єго, що се за зірка така, а він усе було дурить: „Се, — каже, — вона, мабуть, провинуватилась, так їй хвіст і почепили, нехай тягає.“

Перша тїтка дознала ся про моє безчестє, бо ніч не сплю, так цілий день і куняю; а далі Степан пробрехавсь якось Стесї, а та по цілому селу рознесла: у її чи не було думки, щоб самій із паничем зазнатись. Та й без того -- де вже у людий вкрасти? Тільки і балаків на селї, що про мене, безщасну: де йду, усї неначе за ведмедем слїдом біжать; та менї що до їх? байдуже! менї тільки, аби він у вечері прийшов.

Тїтка було усе менї очі паничем довбе, так уже дядько оступивсь, настрахав її. „Коли-б — каже, — я дївкою був, я-б сам поступив для такого пана.“ Він так панича уподобав, що, коли-б панич загадав у цельку лїзти, може-б і полїз.

Осїнь — весїлля, а я й по весїллям не хожу; цілий день місяця собі не найду, і прясти не хочеть ся, шити тож: він з думки не сходить. Настає вечір, я вже у квартиру й визираю. Рипнуть ся ворота, вибіжу: він. Хутко минула і Пилипівка, і Рїздво, і Мясниці, я й не вгадала, як настав Великий-піст: весело міні було се время, — що вечір він біля мене, та й любив таки він мене, дуже любив. Навезе, було, менї усяких подарунків, гостинців. — Я, -- кажу, — тобі не продалась; нащо ти менї се надавав? грїх менї буде

за сей скуп: вічно на тім сьвітї він перед душею стояти ме.

— Що, — одкаже він, — сї гостинці? Я-б душу свою виняв, та оддав тобі.

Думала я, дурна, що й до віку так буде, що до віку будемо у ночі сходитись, що кінця нашому кохання не буде.

У піст постерігла я, що не той він став. То було цілу ніч зо мною просидить, а то почав приходити неначе на панщину, зараз і тїкає.

— Ніколи, — каже, — засплю, а в мене гостї. — Далї і зовсїм мало почав навертатись. Зразу я усе плакала, бо вже почуло серце, що настав кінець моему щастю. Недурно кажуть: Паньське кохання — гірке горювання. Що я поплакала! і не перелїчиш того, а далї вже й слїз не стало, бігаю по хатї неначе божевільна. — Коли-б вечір, коли-б швидче; може прийде. — Тодї-то й зазналась я із сїм скляним богом... нового коханка собі знайшла. Не сплю, було, цілу ніч, думаю: — Може в його гостї, нерано прийде, — усе сама себе дурю. Засьвітить тїтка на досьвітки, а я усе дожидаю; а як уже розсьвяне, то виплю з дебела на самотї та й сплю до вечера.

Прийде він, де те й горе, де ті сльози подїнуть ся! Знов повеселїю, знов така

думка, щоб або вмерти, або бігти за їм на край світа.

Настала весна — Великдень; почав він що дня ходити: — У піст, — каже, — через грязюку нечасто ходив. — Так-то він любив мене! Я-б до його, коли-б треба, через пекло пішла, а його грязюка не пускала! Та й став не такий вже він, як спершу був, надокучила я йому.

На Хоминому-тижні зовсім не став ходити він; нема одну ніч, нема й другу, і третю, і четверту, і п'яту. Може-б я й вмерла з жалю, або втопилась, — тільки чарка й держала на світі.

Не втерпіла, побігла у панський двір. Біжу наче скажена, того й не бачу, що усі з мене регочуть; була-б на-впростець у будинки ускочила, так локай не пустив. — Куди ти, — каже, лізеш? тут і пани, і панночки.

— Де він? — питаю; — його хочу побачити! — Постеріг локай, що я з глузду з'їхала. Покликав пана.

Аж злякався він, як подививсь на мене: така я страшна за сі дні стала.

— Іди, — каже, до дому; у ночі безперемінно буду. — Поцілував мене: — Іди, — каже, — іди; негарно, як тебе мої родичі побачуть, — мені сором буде.

Йому сором, йому! А у мене-ж хіба душа не людська, не однака? Може ще й чистійша: не я його, він мене з розуму звів! Йому сором! він же парубок, пан, багатий! Що йому до людей? не він до їх, вони до його горнути муть ся, ще й похвалять за те, що загубив він вік дівочий! Не я перша, не я остання. Мені як було дивитись людям у вічі? Мені, бач, і сорому нема! Де той сором у мужички візьметь ся? Їй що? Вона у день побіжить у паньські будинки! Сором йому!... хіба за те, що я йому оддала свою душу, що вподобала його... А більш який же від мене йому сором?

У Сохвиї заблищали очі; неподобно гарна була вона тепер. Вона узяла пляшку, сама насипала чарку і випила. — Се в мене тепер такі думки, бо аж за серце бере, як згадаю; а тоді я зраділа, що побачила, що йому нічого не сталося, що прийде у вечері.

Над вечір тітка й дядько поїхали у Кобзарі до родичів. Зосталась я сама, сижу та усе визираю. Аж іде він. Вискочила я до його, обняла його, та й зомліла на шії. Сїв він, та щось невеселий, понурий.

— Чи знаєш, Сохвиє, що я робив сі дні?

— А що? — питаю.

— Усе у карти грав; на твоє щастє ось скілько виграв — поховай!

Витяг він із кишені два папірчики, обидва новісенські, і на обох неначе веселка намальована. Я не хочу брати.

— Бери! — каже; — коли-б я був проіграв, то-б узяв твою хутрянку та й заставив. Витяг він у мене з кишені ключ, одчинив мою скриньку, та й поховав туди гроші. Неначе шуткує та сьміється, а я бачу, що щось важке у його на серці.

Питаю його: — Чому се ти такий невеселий? — Помовчав він трохи, а далі каже: — Ой, не казав би тобі, та треба; нема що робити, нїде правди діти. Іду я.

— Так що? — кажу (а серце як не вискочить), — забери і мене з собою.

— Не можна, каже, — їду на війну, а там жінок і дівчат не приймають.

Я так і остовбіла, не можу й слова промовити.

Почав він мене ціловати, а сам плаче так гірко: — Ще не зараз, — каже, — поїду; не журись бо, не нудь серця. Як журитись, випемо лучче по чарці.

Присиловав він мене; я випила й очуняла.

— Слухай, — каже він, — Сохвие, що я казати му. Знаєш ти Остапа Пилипенка? Він тебе сватати ме. Іди за його.

Парубок він не плохий, хозяйстливий, не докоряти ме він тобі; буде у вас і худоба, і діти. Жити меш, як і люди. Не журись!

Сей Остап, ще як я із паничем не зналась, думав мене сватати. На улиці так було до мене й вязне.

— Ні, — кажу, — не жити мені на сему світі, коли ти мене покидаєш!

Злякавсь він; а в мене така гадка була, що або завіситись, або втопитись. Постеріг він, що в мене на думці, бо почав мене частувати, і сам це, як я й зроду не бачила. Начастувались ми так, що й поснули. У ранці привіхав дядько; побудили нас. Панич покликав тітку у сїни, побалакав щось із нею; почала й тітка мене всовіщати. А дядько мовчить, тільки люльку смалить. Горілка тим часом бредить, та бредить. Тут ще й дядина прийшла, Федчиха, а потім і дядько. Напались на мене, заторопили зовсім, а тут ще й у голові шумить. — Добре, — кажу, — пійду.

Дядина зараз із хати. А вже нерано, темно. Чую — аж старости озивають ся. Панич вийшов на задвірок. Увійшли старости, почали свої речи, далі й присіпались: давай рушники, та й годі. Не знаю вже, як тії рушники подавала; п'яна трохи була. Покликали родичів, запили могорич, порозходились, а панич усе на за-

двірку. Побігла я до його, почав він мені дякувати, цілує, пригортає мене: — Ти, — каже, — мою душу ослобонила.

Се у Неділю було, а у Середу повінчали нас, бо піп од'їздив кудись...

До самого дівич-вечора я з горілки не виходила, бо панич усе у нашій хаті сидів, на час до дому навернеться, та й знов до мене. Дядина та дядько тож з нашої хати не виходили, усе боялись, щоб я не одкинулась. Думали — аби повінчати, то вже я мушу щасливою бути.

Повінчали нас; пішла я по дружкам. Подивлюсь я на свого молодого: він і молодий був, і неначе й гарний, та як згадаю панича, серце як не перерветься; а тут дружки частують. Аж тепер соромно — у вечері коровай ділять, а я перепянена за столом сижучу, тільки куняю. Се така молода чесна!... Перейшла я жити до тестя. Нудно мені; тільки як побіжу у шинк, та стебону, то й повеселію. Що мене тесть усовіщав і бив; дає було раз-у-раз, зовиці з мене сьміються, паничем докоряють, і чоловіку моему очі довбуть. Тільки він, бідолашний, було й не сьмієть ся з мене, убачить, що я плачу: — Годі тобі, — каже, — Сохвиє, плакати: горюванням старого не вернеш. Покинь, моя голубко, горілку пити; се на

тебе й нудьга з похмілля насїдає. Погано так робити, люди сьміють ся. — А я й не дивлюсь на його. Заридає було сердега, а я ще й радїю: не я одна, думаю, у сьвітї безталанна. Так я його зненавидїла, гидко й дивитись на його. Ув осенї вмерла тїтка. Перебрались ми на батьків курінь. Тут менї воля настала, нїхто менї не вказ. Чоловіка я й ухом не вела. Занедужав він, пропасниця чи що приключилась, а далї так рознеміг ся, що і не встає вже, стогне. Ось, думаю, слухати му, як ти стогнати меш. Одяглась, гроші, які були, узяла, та з хати. — Куди се ти, Сохвиє? — озвався він; — не кидай бо мене самого! Як ідеш, то хоч сестру поклич. — Я не слухаю, та з хати: — — Понесе мене чортяка до твого гаспедового батька, щоб лаявся.

Тодї саме у Кобзаря храм був, Микола. Гуляю я на храму, ночую у накритки знайомї, а про чоловіка й гадки нема.

На четвертий день, чи що, прихожу до дому, аж він на печі замерз: наче залїзний став.

Поховала я чоловіка, то з того часу й живу так, як бачите.

— Що-ж із паничем сталось? — поспитав я.

— Приїздив він торік із жінкою. Бачить я його не бачила, бо знов кудись поїхав; гроший мені Степаном передав, та я сад заставила була от-сей, так викупив.

Сохвня вмовкла. Я задумавсь.

— Е! годі нам журитись та старе згадувати; випемо паничу! насипайте лишень.

Та по чарочці,

Та по парочці,

Та по стакану,

Щоб наша душенька стала на стану!

засьпівала Сохвня, насипаючи сама собі чарку.

ПОЖЕЖА.

Не за моєї пам'яті, прийшов у наше село батько сього, Пітушенка, що церкву збудовав: кацап такий здоровий, чорнявий, вже не молодий, — Пітуховим звали; — через те й син Пітушенко. Де той Пітухов до того часу тягав ся, ніхто не знав; а казали люди, що жив він у тім пущі, що під Київом, у якомусь красному трахтірі і що чимало душ занастив. Як прийшов він у село, зараз і сів у паньському шинку; туди, далі, оженив ся, узяв удову-козачку і сам у обчество приписавсь. Тогдї тільки і дознались люди, яка у його сила гроший була; зараз почав у землю вкидатись. Понаскупував землі більш ніж день на сто; мо'б ще і більш придбав, коли-б не вмер.

Після його тільки і зосталось сем'ї, що удова, та син, — оцей самий Пітушенко Семен. Він менї неначе това-

риш: знаю його із самого малку; такий швидкий хлопець був, що і не доведи Господи; чи боротись, чи булки грати, се вже його діло. Парубковав він не довго; мати зараз і оженила, бо не було кому господарювати. Узяв він Горпину Поставцівну. Що за славна молодиця була; як згадаю її так неначе бачу, бо і я думав її сватати, та якось забирав ся, а сей Семен і перебив.

Не хвалить ся Семен жінкою, Горпина чоловіком, а стара Пітушиха обома. Одним тільки журять ся: год п'ять як побрались, а Бог діток не посилає; вже і на прощу ходили і до знахорів кидались — не пособляє.

От, якось почали люди балакати, що Горпина товста; ми не ймемо віри: сказано: ніколи одна баба збреше, а десять рознесуть; аж заходить до мене Семен, за якимсь ділом, так і той не втерпів — похвалився.

Се вже після Покрови було ув-осени я само тільки-що з лїсу приїхав, а жінка і каже: „приходив челядник Пітушенків, на хрестини кличуть, та вже і подавно кликали; я каже, тебе дожидала“.

Убрались ми, узяли хліб і пішли. Підходимо до хати, аж там неначе бжол

гудуть; скільки зазнаю, на хрестинах ніколи такого галасу не бувало. Ми у хату; не вespв я ще і cіcти, а тут Семен зараз із чаркою, а сам вже підпаний на радощах, що дитини діждав; а гості ще п'яніші: хто cьпiвaє, хто таке верзе, що і ладу не добере cя. Погуляли; — вже-б cлiд iти намітку замочувати, а Семен просить, щоб ще по чарці, та по другій, випили, та все жінку хвалить. „Ось“, каже, „Горпина: потішила таки мою душу. Спасибі тобі, моя голубко“; та все її частує: „випий, жінко, чарочку, полехшає, зараз по животу піде, усяке лихо минеть cя. Коли мене любиш, то випий“. Тій бідній не до горілки, — стогне, да не хоче чоловіка сердити; чарок, може, із п'ять при мені випила, а він, кажуть, її ще і до мене частував.

Випив і я тоді з-дебела, ледве жінка до дому дотягла. У-ранці устав, так і голови не зведу; пораюсь на дворі, гній викидав з кошари, та ворота поладнав, а жінка до Семена на зливки пішла. Се вже закон такий. Аж і по мене челядник біжить: „Ідiть, дядьку, хазяїн кличе“. Чоловікам не гаразд і cлiд на тиї зливки ходить. „Ні“, кажу хлопцеві, „не піду“, так де вже відкараскатись: знов Семен шле; щоб був, та і годі. Прихожу, аж

там таке-ж тирло, як і вчора; нема і одної людини тверезої, і жінка моя коваля сьпіває; а Семен тільки ходить, да частує і Горпини не минає; тая вже просить ся і молить ся, бо цілу ніч, кажуть, нездужала, а він усе одно: „вищий, полехшає; хибаж ти не рада, що у нас Левко є“.

Прийшов я до дому, звісно вже не тверезий, упав на припечок і заснув; прокинувся, вже ніч; аж тут у віконце стукають, жінка одчинила: іде у хату Семенова челядка. „Що таке?“ „Хазяйка“, каже, „вмерла, — так по вашу бабу прислали“.

Я на похороні не був, у ліс їздив; тоді саме комору перероблював, а бабуся моя тамечки у Семена аж три дні сиділа, так се вона розказувала. „Зразу“, каже, „Семен усе плакав, одначе ще не так журився, хоча до людей озивавсь; а вже, як почав його пан-отець корити: „ти“ каже, „п'яниця, ти душу занастив; через тебе жінка на той сьвіт пішла; ти її опоїв горілкою, душегубець ти! багато треба прохати Бога, щоб він тебе помилював“, та і наложив на його, пан-отець покуту, щоб чотирі обідні на вколяшках вистояв, ходив на усяке служення у церкву, чи на утрєню, чи на часи, чи на вечєрню, і до року, щоб не женив ся.

А Семен — каже моя баба — мовчить, ні слова пан-отцеві, у землю дивиться, та вже і не плаче, тільки важко зітхає. З того часу, як умовк, то і люди розходились, він не попрощався

У неділю був я у церкві; стоїть Семен цілу обідню на вколяшках, а старі жінки, що у утрені були, кажуть, що і утреню цілу вистояв.

Тижднів через шість пішов я у церкву: стоїть Семен на вколяшках; вже і покуту, що пан отець наложив, отбув, так сам на себе наложив, щоб до року, що служби на вколяшках вистояти.

Хозяйство чисто занехав, мо-б і звівся, колиб не стара його мати; тая усім орудовала.

Продасть що-небудь мати, а Семен зайві гроші забере на церкву, або дзвін справить, або плащаницю, або корогву. Сам раз-у-раз у церкві; жадної служби, і у великій піст не пропустив. Як год минув, пан-отець і каже Семенові: „Добре, сину, ти покутовав; оженись тепер, та господарюй. Одмовив ти свій невільний гріх!“ „Ні, пан-отче, — каже Семен: — колиб я стогод його одмолював, то тодіб хиба Бог мене, душегубця, помилював. Загубив я першу милу, загубив свою вір-

ну дружину, не знайти мені такої, — не оженюсь до віку“.

Господарює стара мати, а Семен усе у церкві; научивсь читати, на крилосі читав, сьпіває було із дяком; а тут ще громада його титарем наставила, так він мало-що і до дому навертав ся; або у церкві, або у пан-отця сьвяті книги читає. Горілки і не коштує, по бесідах не ходить, хіба иньколи до старих людей зайде побалакати, а тиї його поважають і слухають, як він про мучеників та сьвятих розказує. І за порадою до його ходили, чи там дочку оддати, чи парубка одружити. Сказано: Божа душа — сьвятий чоловік; щоб він кого вилаяв, або із ким посваривсь, сього і з-роду не було. Коли стара Пітушиха челядку побє, або челядника вичубує, то він матці, звісно, нічого не сьміє сказати, а нишком піде та перепросить, щоб не сердились, та ще і подарує що небудь.

Так от-який той Семен був.

Титарствує Семен, та Бога молить, щоб його помилував; стара Пітушиха господарює, а тим-часом Левко росте та росте.

Така чорноброва, гарна дитина була, сей Левко, тільки якийсь неначе чудний:

грає було із хлопцями, а прийде до дому, та і думає. Се, мабуть, через бабу; тая, що-вечір, було, йому казки каже, про мерців, про відьом, або яку давнину як гетьмани воювались, як татарва находила, села руйновала могили насипала: надана на усі забобони баба була; а Левко усе вислухає, та хлопцям на гулянках і переказує. Ось, каже, які ваші діди були.

Де вже хлопці гуляють ся, він завжди за старшого; без того і гуляти із їми не стане. Пійде геть, а вони зараз завернуть, бо без його їм нудно: він усім привод дає.

Чудний таки Левко був; одно слово: чудний. Раз, якось мій хлопець погубив воли. Пішов я сам шукати, а вже соньце низенько, саме вечоріє, тепло, та гарно. Іду, аж бачу: на кручі, по-над річкою хтось сидить — на річку дивить ся. А в нас один берег річки високий, ще і лісок поріс, а другий луговий, а за лугом степ, і краю не видно йому. Підхожу, аж то Левко (а він тоді вже підпарубочим був). „Левко, — питаю, — чого се ти тут?“ Він і не учув, як я і підходив, як і озвався. Я і у-друге питаю: „Чого се ти тут сидиш?“ Він як подивить ся на мене, я аж злякався, — так грізно, неначе розбійник. „Тебе, — каже — дядьку, не займають,

так тобі яке до мене діло? не на твоїй ниві сижучи; а хочаби на твоїй, то з сього шкоди нема“.

Колиб нетакий случай, що волів шукав, то я-б не стерпів, побив би Левка, бо не слід йому так старому чоловікові відказувати. та думка така, мо'бачив волів, — я побю, то і не скаже.

— „Чи не бачив моїх волів“ — питаю.

— „Онде, — каже Левко, — „в очереті“. Показав мені пучкою, а сам знявся, та і пішов; тихенько йде, та все на річку позирає: а річка наша з берегів очеретами, та осокою позаростала, а по середині вода чиста, синя, тихо-тихо ллється. Про сього Левка, сусіди кажуть було, що сяде опівночі у саду, та соловія до самісенського світу слухає: або як поїде на ночліги, та замість того, щоб коний пасти, цілу ніч по степу, та по лісу, виїздить. Дивують ся люди на таку чудасію. „Се, — кажуть, — з роскоши, самому робити не хочеть ся; челядники та люди перероблять, — через те і по-над кручами тягається, і на конях ганяє, і соловія слухає, — балується;“ так і то не річ, бо гріх його і ледачим назвати. Як піднявся на ноги, так бабі велику поміч давав, челядникам провод дасть, усе розкаже, і сам поможе у всякому ділі. Та що

і за гарний парубок був! високий, чорнявий, а на лиці білий, неначе дівчина. Сказано: усім Біг його наділив і багатий він і вродливий, і розумний; а сильнішого над його чоловіка на всьому селі не було, — дарма, що ще літ не дійшов.

Одно в йому не гарно було: що нікого він не послухає, що усяким чоловіком гордує, що було хоче, щоб усе по його було. І батька і бабу не гаразд поважав.

У нашім селі є хазяїнів із пять — чумаків. Розбалакав ся якийсь із їми Левко про чумацке житє, про дорогу, та степи, та солоні озера, про Крим та про Чорне море. А вже ніхто так не набреше, як чумак: цілу зиму, неначе тхір у ямі, з полу не злазючи, люльку смалить, — так надумуєть ся.

Послухав ся Левко чумацьких брехень, та і прийшов до баби.

— Дайте мені, бабусю, гроший, куплю волів, чумакувати буду.

— Що се ти, унуку, задумав, — каже йому Пітушиха: — які в мене гроші? хіба ти не знаєш, що батько усі гроші на церкву отдає.

— Шкодаж, — каже Левко, — як нема гроший, жити мені тут надокучило, пійду у москалі.

Тоді саме набор був; Турок, чи що, збунтовавсь.

— Пійду, — каже Левко бабі, — об'явлюсь голову, що самохіть іду у службу.

Злякалась баба, побігла до пан-отця, по Семена: от таке і таке, каже, лихо; думала, що Семен почне сина одговоряти. А той і каже: Щож? як хоче йти у москалі, нехай іде кров за віру християнську проливати; від сього одмовляти гріх.

Бачить баба, що біда, а удачу Левкову знає, що як сказав, так воно і буде, — достала глечик із карбованцями, що ще її чоловік законав, та і оддала Левкові.

Почав наш Левко чумаковати. Зразу усі звичаї чумацькі переняв, походив літо, гроший придбав силу, так за сї гроші, що волїв купив. На весні рушають наші чумаки у Крим, а старий отаман у дорогу не пішов; треба нового поставити. Думали — гадали, та і наставили Левка. Той зразу і одмагав ся, а далі і каже: „Коли-ж вам треба, щоб я був отаманом, коли наставляєте, так і слухайте-ж мене. Худоба у дорозі уся моя: я порядкую, а ви (се до хозяйнів так каже) поки не прийшли до дому — мої челядники; вер-

немось — тоді забирайте ваші мажі, ваші воли і робіть із їми, що знаєте“. Чумаки зразу думали, що він шуткує, а туди-далі, як загуляли у дорозі, а худоба ненагодована стоїть, та як почав Левко хазяїнів, за сиві чуби, із корчми виводити, то бачуть, що не на вітер казав Левко. Лають Левка цілу дорогу, а битись не сіпають ся, бо не подужають, і горілку вже не так пють, бо сорому боять ся, щоб парубок та за чуб не узяв. Прийшли з дороги, мажі цілі, воли дужі, не покалічені; лають Левка, як зберуть ся, а на самоті кожен бачить, що, за його головою, усім чумакам добре. Цілу зиму у шинку лаяли да похвалялись на Левка, а на весні таки-ж його отаманом наставили. Чотири годи ходив Левко у дорогу; на пятий умерла стара Пітушиха, так він зостав ся, щоб доглядати хозяйства; та і без того, незнаю, чи пішов би він у дорогу, бо вже склало ся йому лихо.

Я, дарма що старий а цікавий, так мені весело послухати, як челядь гуляє; а вона, наче знає, раз-у-раз біля мого двора на майдані сходить ся.

Що я за-молоду за охочий до сіх улиць, та грищ був! було тільки і ждеш сьвята, щоб погуляти. Та не довелось ме-

ні і погуляти: молодим батько оженив. Аж кумедно, як тепер згадаю; було, лежу із жінкою у коморі, да як почуємо, що челядь сьпіває, да гарцює, — і плачемо у-двох, що нам не можна йти до їх, а иньколи повиходимо із комори, та під грушею і сядемо, та і слухаємо, а на серці так тьмянно, — примів би летів до челяді.

Раз, сопілка як заграє під нашою коморою, коло самій кроваті, не втерпіли ми з жінкою, скочили, та і танцюємо, аж міст ходором ходить. Батько і вчув у хаті, вскочив у комору із чеплією, та і ну нас окладати. „Я, — каже, — думав пожежа, а се ви, сважені“.

І досі весело мені, як почую, що челядь гуляє, а се у мене дочка, що у мясниці заміж пішла, та хлопець на улицю ходили, так не втерпиш: було хоч і соромно і не слід мені старому, а роспитаєш, що в їх на улиці, та на грищі робить ся; яка дівка із яким парубком гуляє... така вже у мене придибаха погана.

Сей Левко, літом, через чумаство, на улицю не ходив, а вже на грищі, так він самий старший, та ще і отаманом молодецьким був; у його і скринька була на схованні. Задивляють ся дівчата на Левка, а в нас і дівчата тоді гарні були; тепер

якось попереводились, за між повиходили, а молодші не підросли. Нікого з гарних дівчат не вподобав Левко; підпала йому під мисли Галя Зазубельна. Вона хоча і сирота, а ґрунтівна і хата своя і поля день пять; та хиба-б Левко на її злидні позавидував? і чім вона йому уподобалась — сам не знаю. Я і старий і поганий, а на таку, єй-же-Богу, не позавидував би: суха, низенька, білява неначе вирачковата; очи зелені, чи голубі, такі здорові. Я більш чорнявих люблю; чи молода, чи стара, а все чорнява, хоча-б моя жінка, — куди вона годить ся: щостий год у баби ходить, а ось подивлюсь: очи чорні, брови чорні, то і згадаю свою молодість.

Білява, або руда — що? пристаріє — неначе та жаба стане; і кобила ворона краща від сивої.

Левко і сам чорнявий, а вподобав такі Галю, та ще як уподобав! проводить її раз-у-раз, а як нема її на грищі, так і він не всидить, все коло її двора помагає. Та не любить його Галя, усе, було, дівчатам каже, що боїть ся Левка. От, — каже, — колиб мене Василь Левець проводив, — я-б сього кохала.

Сей Василь був так-собі парубіка; він і майстер був — критник; на вдачу

плохий, його гласу було нечутно, тільки на сопілку грає.

Постеріг Левко, що не горнеть ся до його Галя: „се, — думає, — вона така на — вдачу;“ а того що в її иньший на думці — не догадуєть ся через те, що дуже гордвий був; думав, що кожна, аби він схотів, мусить його полюбити.

Обробились люди, — починають ся весіля. Заходить до мене старий Пігушенко, просить, щоб ішов у свати. „Син, — каже, — хоче жену собі чи піймати, чи пояти“. Я і не разчовпав гаразд; Семен усе якомсь по церковньому казав.

Одяг ся і пішов. Товаришем мені був Підтока Іван.

Закон вже звісний; по-переду у шинк із парубком, випити для сьмілості. Купив Левко горілки; я і питаю його: „Кого-ж будемо сватати“. Він і каже: — Галю. — А я вже від дочки чув, що у Галі на думці. Не буде, думаю, ладу; треба хоча випити добре, щоб не так соромно було. Підійшли під хату Степана Зазубельного (се її дядько) постукали у вікно, зараз і одчинила нам його молодиця... там така баба швидка, пронизовата! як подивилась, що ми у сватах, (Левка ми приховали) подивилась, кажу, що перші хозяйки у сватах, зараз і засьвітила.

Увійшли ми у хату: старий зараз зняв ся і дочка його з полу зскочила: дівка вже давня була, погана, ряба, та руда, завсїгда розпатлана, наче чорт з-під купи. А тепер прибралась і хустку заграничну повязала. Менї сьмішно: не до тебе, думаю, довби (а її довбою звано) прийшли. Почали ми теревенї верзти; як усе переказали, хлїб на стіл положили, Степан і питає нас про молодого. Як сказав мій товариш, що Левка сватаємо, так стара аж підскочила, а старий і очи вирачив. Зараз укликали Левка; булиб зовсїм йому свою довбу отдали, та я вже догадавсь, та і питаю про Галю. Старий зараз і губи накопив, бо його дочка багато старїйша від Галї була, та нї який біс не брав. „Хиба менї, — каже, — за єю бігати: де вона тягаєть ся?“ А тут і Галя у хату увійшла. Питаю я Степана, чи отдасть небогу за Левка. Він і одказав: — Се як вона схоче; а сам на полу і лїг. Я тоді до Галї: — Ну, небого, — кажу, — кажи зразу, чи пійдеш, чи нї?

Вона одмагатись: і того нема, і другого нема.

— Се все пусте! — кажу я: — тобі уся матчина худоба досталась. Не води бо нас, не вари з нас води.

— Ні, -- каже, не пійду: ще мені рано, — гуляти му до осени.

Кивнув я Левку, щоб її у сїни вивів. Пішли они собі. Сїли ми з Підтокою на лаві, а Степан люльку палить; стара аж на піч залїзла, і довби не видно, тож на печі. Сидимо мовчки, а сьвітло горить; таки довгенько балакав Левко з Галею, мабуть усяк благав та нічого не вразив. Ідуть у хату. — Щож, — питає Іван: — могорич, чи що.

— Ні, — каже Галя: — розказала не пійду за його, так ніхто мене не присилує.

Бачу -- треба йти геть Узяли хлїб і Левко за нами.

— Не хоче? — питає Іван.

Левко тільки кивнув головою.

— Знаєш що, Левко — каже Іван: — вернемось у хату, да висватаєм Стеху (се так довбу звали). Захотїлось таки Івану могорича.

Нічого не одказав Левко, тільки плюнуv, трохи не в ніс Івану.

Ми пішли до дому, а Левко у дворі зоставсь. (Про се вже я опісля взнав). Мо' вже серце його чуло. Потушили у хаті сьвітло, а він у кошарі стоїть, притаївшись, сочить чи не вийде Галя Трохи згодя вийшла Галя, стала на порозї, та з легка

і свистить. Чує Левко, що у саду Галиному тож хтось свиснув, коло її хати, що пустою у саду стояла. Галя у садок. Левко попід тинном слідом і став під грушею. Чує — аж Галя засьміялась та і поцілівала когось. Се Василь Цілюють ся, та ще про Левка балакають. Що вони кажуть проміж собою, не чуто йому; стоїть він, не живий, не мертвий. Чує, ще поціловались — набалакались, се вже час розходитись. Левко на улицю, та і став. Аж іде Василь проти його. Та як ухватив Левко єго за груди, та потряс його, той був умер з ляку.

— Та се ти, — каже, — поганий хурбет, наймит! будеш мені перебивати, будеш з мене сьміятись!... Га, кажи? розщавлю, як муху.

Той з ляку тільки трусить ся; божить ся, що не сьміяв ся та просить ся.

— Не бий мене, братіку, — каже: — я, ей же Богу, тобі не ворог, не нівич бо мене: я і так слабосильний чоловік. нездужатиму, на подушне не зароблю.

Плаче бідний Василь, а Левко тільки його трусить, а далі підняв його оборуч, так як вдарить об замерзлу землю, у того аж кров з рота побігла. Вбив би Василя, колиб не вчула Галя; вибігла вона на

улицю, та і почала пробі кричати; Левко покинув Василя і пішов до дому.

Так, через тиждень, чуємо: засватавсь Левко; у чумака Пишченка висватав дочку і з Василем погодив ся, перепросив його, а той сам рад йому кланятись.

— Ходи, — каже йому Левко, — до Галї: хіба я тобі бороню? се я тоді паний був, так забувся; а тепер і засватавсь, так мені яко діло.

Кличе до себе Василя крити, подружив із їм, а той, сказано, парубок плохий, усе йому розказує, як і зазнавсь із Галею, що вона йому каже, та і похваливсь, що Галя його у хату водить і що він тамечки що сьвято ночує. Василь розказує, а Левко наче і не чує сього, наче і справді не його діло.

У суботу у-вечері, зібралось нас чоловіка з десять в шинку, сидимо та балакаємо, аж чуємо — дзвонять, -- а вже нерано, мо'й о-півночи було; повискакували ми, бачимо: пожежа, а люди так і біжать. Що таке горить? Кажуть Зазубельні. Ми мерщій туди, аж горить Галина хата, криша так і палає. Бігає Степан Зазубельний, да тільки голосить. „Ой — каже, — пропав я на віки“. Чуємо ми, аж і у хаті, що горить, хтось озивається,

а підойти за огнем не можна. Неначе Галин та Василів глас. До дверей, — двері замкнені. Питаємо — де ключ; Степан каже; Галя забрала. А Степан ще і вікна залізом позаковував, бо у тій хаті усячина лежала.

Набігли люди отбили иньші двері, аж як затрещать крокви! усі! поодскакували; упала криша, так і засипало сїни; в хаті ще кричать Василь та Галя, а тут і вмовкли: стеля обірвалась. Тогдї тільки постерегли, що хатні двері товстим кілком березовим підперті.

Тут і пан приїхав, як дознавсь, що у хаті люди горять, зараз усіх нас облаяв, що не ратуємо; сам було кинувсь, аж пече, він і назад. „Двадцять карбованців — каже — дам, хто у хату вскочить“. Усі стоять; аж ідуть саме весільні, а попереду Гордій Легяга. Він наш, козак; батько його і хазяїн був, а він, через горілку, чисто усе рішив; п'яний, преп'яний, з весілля йде. Як почув, що двадцять карбованців пан дає, і не зупинивсь; солома горить, а він у її, аж вище колін, встрібнув. Ухопив дрючок, та і кинув нам. Узяли ми дрючок, а він, мо'так Бог дав, щоб душегубця пізнати, не то що не обгорів — і не присмалив ся. Парубки між

собою зараз і почали казати : Левків дрючок, він із їм сього вечора ходив.

Гордїй ускочив у хату, а Галя саме коло дверей лежить. Він і витяг її на двір, а сам упав, кричить : води, води ! бо на йому штани згоріли і ноги пухирем знялись. Галя-ж мовчить, неначе мертва, а лиця її і пізнати не можна ! увесь порепався і очий не видно. Утягли обох у хату ..

А за Василем ніхто і не посьмів кинутись. Похожає пан на пожежі, та порядкує, щоб воду носили, та і почув, що парубки між собою про дрючок балакають. Питає, де той Левко, бо він Левкамо' і з роду не бачив.

Левка на пожежі не було, — не посьмів прийти. Кажуть, мо' дома.

Пан і каже отаманові : „Біжи, знайди Левка і приведи сюди“.

Отаман і так не живий, не мертвий, ходить ; бо знає, що вже без суда не обійдеться ся — слідство наїде ; та що клопіт набереться, а часом і у зуби попаде. Раз, що хоча пан приїхав, хоч, думає, не так одвічатиму.

Узяв отаман чоловіка трох, побігли по Левка. Пан у війшов у хату. Галя лежить, та важко дише, а Гордїй кричить на цілу хату ; вже і витверезивсь. Поди-

вивсь пан на його ноги, аж злякався; чисто шкури нема, а у Галі тільки вид попик ся та голова, бо вона у хутрянці була, так полумя не встигло дошкулити. Тим часом і пожежу згасили, тільки одна хата і згоріла, бо вітру не було. Витягли і Василеве тіло; плаче над ним мати, убивається, голосить, — через його і хазяйство держалось. Ведуть Левка: а він дома був; (спав, чи мо' так лежав, — тільки притаївсь). Як почув, що голосить Левенчиха над сином, побілів, кажуть, увесь, та скрививсь неначе всміхнувся. Увели його у хату. Каганець горить. Лежить на полу Галя, Гордій далі, а пан серед хати із тим березовим дрючком.

— Ти, — питає пан, — Левко Пітушенко?

— Я, — неначе не своїм голосом, одказав Левко.

Пан лівою рукою показує йому Галю, а правою дрючок.

— Дивись, — каже, та у вічі Левку дивиться ся. А той стоїть — то біліє, то червоніє; пан очий не зводить, і люди усі на Левка дивлять ся.

Левко понурился, дивиться у землю, — а далі підняв голову: — Чого дивитесь на мене, — озвався: — душегубця не бачили? Я хату підпалив, я її дрючком

підпер, я своїм ключем сїни зачинив? Чого дивитесь? Вязіть! куйте, та мерщій, бо менї душно тут.

Ми стоїмо усі, аж і пан неначе засмутив ся.

— На що-ж, — питає, запалив ти хату?

— Вам яке діло! — ревнув Левко: — вязіть, кажу вам, швидче. Вязіть-же.

Нарядив отаман три підводи, положили: на одну Галю, на другу Гордія, на третю посадили Левка із сторожію; повезли у город. Цїлу дорогу, кажуть підводчики, Галя стогнала; а Левко мовчав, та очий не зводив з воза, де вона лежала.

Печених положили у больниці, а Левка здали ув острог. На другий день занедужав він, горячка напала; усе Галю згадував, та того підводчика, що віз її у город, та просив, щоб швидче їхав: — мене, — каже, — огнем пече, як вона стогне; вези, — каже, — її швидче, бо не сила моя на її дивитись.

Старого Пітушенка, на той час як була пожежа, у селі не було; возив попенят у губернію, — у школу, чи що. Як приїхав, та почув про своє лихо, тільки упав перед образом, та застогнав; дав

йому пан-отець води напитись, він очуняв; перехрестив ся, прочитав молитву, та і каже: хвала Богу милосердному: се він карає за мої та за батькові гріхи.

Повіз Семена пан-отець у город до сина; той не пізнав батька, бо вже без пам'яті був. Перехрестив його Семен, та і поїхав до дому.

Тиждень через два, чуємо — вмер Левко; перед смертю кажуть, наче очуняв, попрохав хвершала (бо і він у больниці лежав), щоб покликали Галя. А Галя одужала, тільки сліпою зосталась.

Увели Галя; побачив її Левко, і тяжко, тяжко заплакав: — Умираю, Галя, — каже: — прости мене, що я тебе обізвичив; хоча мені у пеклі легше буде, — а сам важко, важко дише, бо вже кінець його приходив.

— Нехай, тебе Бог простить, — каже Галя, — як я тебе прощаю.

Піднявся Левко на ліжку, простягнув руки, мо' за її хотів ухопитись, та упав і вмер.

Вигоївсь і Гордій, зовсім вигоївсь. Дав йому пан двадцять карбованців, окружний десять; з губернії хтось п'ятьдесят прислав, ще і медаль йому повісили; та

ще за крадежку треба було йому хлосту дати, так і те подарували.

Зразу був оханувсь, купив волів, а далі як запив: — мені, — каже, — горілка на увесь сьвіт славу дала; мене усі знають: як мені її не пити? Тижнів три з шинку не вилазив; та пішов якось на спор — п'ятнадцять осьму випити; випив та і умер; ще за його і тяганина була.

А Семен Пітушенко продав усю свою худобу, тисяч двадцять або тридцять грошей зібрав, за сї гроші збудував сю церкву, а собі тільки де-яку поганійшу одєжину zostавив, щоб до смерти було у чому ходити. Раз-у-раз він біля сїєї церкви, ми і сторожа на наймаємо, бо він її і у ночі стереже.

Окрім хліба нічого не їсть, та і то, як пан-отець або добрі люди дадуть; а як забудуть про його, то і голодний сидить. Усе в церкві та у церкві, усе молить ся; може надїється одмолити батькові та синові гріхи.

Жидівська дяка.

Сьому вже годів вісім, як приїхав — чи де в чорта приїхав! пішки приїз — жид Лейба... Мо бачили на базарі новий двір, ще і вікна зеленим розмальовані. Тепер збогатів ледащо, а тоді такий прийшов обідраний! Жидівка замурзана, жиденята голі... Прийшов, та і наняв хату у старої Московки. Гроші, які в його були, попереводив. Осів затим, щоб людей підманювати та обдурювати; та бачить, що нема за що і рук зачепити; крутивсь, крутивсь, іде до Завірюхи. А я під той час до Максима навернув ся. Дивлюсь: Жид убіг та в ноги Завірюсі: „Такий сякий добродію! поки жити му, дяковати му: визволь із біди — позич три карбованці.“ Поморщив ся Максим: „Пропадуть“, дума, „гроші. Лучче вже своєму брату допомгти, нїж жидови.“ Одначе — сказано, щира душа — і жида пожалу-

вав, дав йому три карбованці. „На“, каже. Лейба знов у ноги. „Я вам“, каже, „і процент оддам і гроші верну.“ — „Не треба мені“, каже Завірюха, „твоїх процентів, а гроші оддаш, як будуть.“

Чи з Максимової легкої руки, чи вже так жидови пощастило; тільки піджив наш Лейба: вже і корівка в його, і коничок пара: купує, перекупує, продає. Став Лейба не той, що був, що було усякому попереду вклонить ся. Прийде було чоловік за цвяхками, жінка за милом, дівча за голкою, хоч би і в ночі, — скочить, біжить, двері відчиняє, неначе він і не спить ніколи; а то вже почав корчму держати, вже і челядка у його, і наймит. Він орудує ними, як хоче, а сам і з подушок не вилазить. Не що вже раз — сам пан отець зайшов до його за чимсь, а він лежить — не встає, та ще до стїни пикою, а до панотця, вибачайте, задом.

Завірюєї все ж гроший не оддає. Не гаразд і треба Максимови їх, та кортить його, що ледащо Лейба людьми гордує, а йому не вертає гроший. Казав Максим Лейбі не раз, а може і десять раз, так усе одмагаєть ся: то „підожди“, то „через тижняку верну, бо тепер нема. Хіба тобі“, каже „зараз треба?“

В нас у городі на Парáски ярмарок, саме перед весіллами; так люди і їдуть. Поїхав і я з Максимом... Спасибі Богу, що хоч не на однім возі, а то б, може, і мині лихо було. Біля Лейбової корчми зупинили ми коний, а самі зайшли ми по осьмусці. В корчмі людей багато: і наш брат козак ярмаркує, і москалі і кацани лають ся, а в кутку хурщик із чумаком битись заводять ся. Випили ми по чарці, ідемо з корчми до возів, щоб далі їхати, аж Лейба тут на возі сидить; а віз парокінний, а йому пудів сорок борошна в мішках. Я — нехай Бог простить, через мене чоловік пропа́в — кажу до Завірюхи: „Бач, жид анахтемський тобі гроший не віддає, а скільки в його борошна! Іди та возьми один мішок. В йому не буде більш за сім пуд.“ А борошно тоді було по два вісьмигривеника „Хоч що-небудь“ кажу, „вернеш“. Максим послухав, тай каже жидови: „Ти мені, Лейбо, ще винен гроші. Дай мені один мішок, то й будемо квіт.“ А Лейба: „Що, що? Се ти мене грабувати меш? Може не я тобі, а ти мені ще винен. Треба у книгу подивитись.“

Не втерпів Максим, пхнув жида. Той з возу і покотив ся. Сам узяв мішок

з борошном, наложив на свій віз, тай поїхав собі.

Ідемо ми з Максимом по ярмарку, аж іде назустріч Лейба, якийсь панок і два москалі.

— Ти Завірюха? — питає пан Максима.

— Я, — каже Максим.

— Зв'яжіть його, — каже пан.

Здивувався Максим: бачить, що напасть.

— Я і сам піду, — каже.

— Не можна, — каже пан; — розбійників треба вязати.

Потягли москалі Максима.

Приїхав я до дому, кажу Максимісі: „Таке і таке лихо: попав твій чоловік через жида ув острог.“ Вона і почала голосити: „Ой лишенько моє! каже: „звати муть мого чоловіка острожником!“

Не знала небога, що ще і не таке лихо буде.

— Годі, кажу, — тобі, Катре, плакати! (Вона мені ще і родичка доводить ся). Біжи, кажу, — швидче до Стехи: може, Филимон Степанович визволять. То пак до станового. А Стеха в його за хазяйку жила. Сиротою змалку зістала ся; по чужих людях у наймах жила; приняла усякого горя. А нічого казати: дівчина

добра, до роботи охоча. Тепер за Остапом Лопуцьком, москалем. Така прегарна молодиця, що не треба і краще. Стала вона за наймичку у станового: де нї робити, то робити. А він не на те її наймав. Почала вона од його тікати, а він пішле розсильного, той і приведе. „Ти“, каже становий Стесї, „повєдналась на рік, --- году ще нема. Як год мине, тоді і одійдеш.“ Одначе ще до году почала Стеха і становим орудувати, і станом заправляти. Иньша на єї місци велику б силу гроший придбала, то людей обдираючи, то самого підкрадаючи, а вона — гріх казати — не обіждала нікого, жалїла, таки свого брата; за те її тепер усяка людина поважає.

Пішла до єї Катря. А вона, ще дівкою бувши, зо Стехою і на улиці і на грищі гуляла, та ще і сестри доводять ся: моя дочка обох хрестила.

Розпитала Стеха, чого прийшла Катря. „Підожди“, каже, „серденько; піду побалакаю, — що він скаже“ Незабаром, разом із Стехою, вийшов і становий. „Ти“, каже Катрі, „Стешина сестра; треба для тебе у город шатнутись — визволяти твого чоловіка. Може ще можна: слїдства не було Коли б не те що новий ісправник, менї б се діло і за ухом не свербіло: Семен Семенович послухав би мене.“ А далі

і питає: „Що ж мені за клопоти буде? Давай пять карбованців, так поїду.“

Катря була аж п'ятнадцять наготовила. Дивить ся, що Стеха моргає їй, — оддала становому пять карбованців. Підвода як день, як ніч, у стані готова. Становий сів, та і поїхав. Ось як Стеха ним орудувала, дякувати їй!

Катря хотіла до дому йти, так Стеха не пустила. „Що тобі“, каже, „дома робити? тільки сумувати меш. Гуляй у мене, поки вернеть ся. До города недалеко; у ніч і звернеть ся.“ Почала частувати Катрусю і чаєм, і наливкою, а Катрі ні що на душу не йде; усе плаче та вздихає. Дивлячись на її, спогадала і Стеха своє гірке життя, що всяке ганить, осужає, дарма що в вічі добрі. А за що? Хіба вона винна? Не було в її ні батька, ні матери, — нікому було оборонити, або наустити. Інші ще думають, що їй добре жити, а того і не знають, що Филимон Степанович поти її слуха, поки не впеть ся; поти і жалує; а як п'яний, то зараз битись та глумувати.

Замість того, щоб гуляти, проплакали цілу ніч дівчина з молодницею. Перед сьвітом приїхав становий. Вийшла від його Стеха така невесела та понура. „Не сумуй“ каже Катри: „може, ще Біг помо-

же. Був Филимон Степанович у справника, — нічого не вразив: казав пан, щоб ти сама їхала до справника, тільки щоб хабаря йому не давала, бо він не бере.

Справник у нас був тоді новий; тільки що з Петербургу наїхав, а його пани за справника і постановили. То у нас були пузаті та старі, усе найбільш з офіцерів, а сей ще зовсім молодий був, худенький, чорнявий. Так він, здається, і добрий був: з усяким побалакає, ніколи не лається; битись — не бився... А Катрин чоловік через його пропав. — Таке диво!

Приїхала Катря до справника.

— Кого тобі треба? — питає лакей.

— Мені треба, — каже Катра, — твого пана побачити.

— А що даси?

— Що ж вашій милости дати? — каже Катря, та і виймає трояка; ще думає, що багато дає.

Лакей подививсь, похитав головою, та і каже:

— Сказилась, чи що? Десять карбованців, а то і год пана не побачиш! Зараз у шию прожену, не пущу і до віку. Я знаю ти Завірюшина жінка, твій чоловік багатир.

Мусіла Катря дати йому десять карбованців. Зараз і до справника її покли-

кали. Прийшла вона. У справника сидить якийсь пан, офіцер.

— Чого тобі, голубушка, нада? — питає справник.

Катря і розказала йому, як і за що узяли її чоловіка.

Справник поховав руки у кишені, та і почав ходити по сьвітлиці.

Офіцер усе на Катрю дивить ся, а далі і каже справникови:

— Чого ви, Володимир Миколаєвич, думаєте? Нехай би она у вас днів зо три погуляла: бачите яка гарна! А чоловіка б визволили.

Подививсь справник на Катрю, почервонів увесь, як ревне: вон! Катря з сьвітлиці; думала, що се її він жене. Справник зупинив її „Се“, каже, „я не на тебе, а на сього падлеця кажу. Не чуєте ви, чи що? Вон! Щоб ваша нога більш у мене не була!

Офіцер полупав-полупав очима, за шапку та і за двері.

— Не можу, голубушка, пособити я тобі, каже справник.

— Слїдствіє я зроблю по закону, а ти клопочи в уїздному суді. Там, може, твого чоловіка і визволять; тільки припасай гроший, вони по їх ласі.

Попродала Катря усю худобу, позичила у людей — чисто всі гроші перевела, а чоловіка не порятувала. Попереду судові паничі і засідателі казали, що се пусте діло, що аби гроші, так і не таке діло можна повернути. А далі, як повитягали у Катрі гроші, так і сказали їй: „Старались ми, старались, та справник таке слідство зробив, що нічого не можна було зробити. Присудили Максима на Сибір.

Мотнулась Катря до предводителя. Він, бачите, знав Максима: той йому житю на винницю постачав. Предводитель і нарадив Катрю, щоб їхала в губернію.

Катря заставила землю і поїхала в губернію. Там і останніх грошей рішилась, а чоловіка не виратувала, — пішов — таки на Сибір. Хотіла і Катря за ним іти, так він звелів їй, щоб у Матвіїці жила, діток доглядала.

Тепер Катря у моєї дочки живе: вона її хрещениця. Дочці моїй у мясниці піде двадцять восьмий год, як вийшла заміж: та діток Біг їй не дав, так вона і худобку Катрі одписує і: бачте за рідну дочку приняла.

ПРОСКУРКА.

Після народного переказу.

Жив дяк у якомусь селі, та чимсь провиновативсь. Прислав владика нового, а старому сказав, щоб шукав собі иньшу парухвию. Помандровав бідолашний дяк, та все Бога просить, щоб допоміг йому у пригоді: каєть ся, що вже не грішити ме. Сновигає; вже й одежі і харчу облишив ся, аж іде на зустріч йому невідомий чоловік і питає його, чи не знає дороги до якогось села, чи міста. І дяку туди-ж було треба. „Он люди стоять: іди, попитай“. — Добре, каже невідомий, — а ти доглядай мою торбинку. — Пішов невідомий, а дяк zostавсь, та зараз і розв'язав торбу, аж там три проскурки.

А сей дяк так за мандрівку виголовавсь, що не то, що проскурку, а і каменюку б з'їв.

З'їв він одну проскурку і знов зав'язав, як було.

Допитавсь дороги невідомий; приходить до дяка, кинувсь зараз до торбки.

— Ти, — питає, — з'їв проскурку?

Дяк і забоживсь і заприсяг, що не їв. „Біг“, каже „з неба бачить, що не їв.“

— Біг, — каже невідомий, — усе бачить. Ну, як не ти з'їв, то годі клопотатися. Нум товаришувати: куди ти підеш — туди і я. Доходять они панських будинків. У воротях стоїть чоловік і розказує усім, що у пана пані не здужає вже десять год, що скликали усіх знахорів, та що нічого не пособляє; так пан загадав завертати усіх, хто іде повз двір, чи не попадеться ся знахор такий, що вигоїть. Невідомий і каже: „Я — знахор: як Біг схоче, то і одужає.“

Увійшов він і з дяком у ту сьвітлицю, де недужа лежала. Пан і питає: „Чи-ж пособиш?“

— Пособлю, — каже невідомий.

„Ну, як не пособиш, то — бачиш шибеніцю — бути тобі на їй.“

Невідомий порізав паню на шматки; положив їх у почви, переполоскав, изнів зложив, як треба; дмухнув: устала пані, — така весела, неначе тільки — що на сьвіт народилась.

Пан не знає, як і дякувати невідомому. „Спасибі, — каже, — вам добрі люди (вже і дяк у чести став), що мене виратовали;“ та і одважив їм три мішки золота.

Аж подстрібує дяк з радощів, — надіється, що хоч трохи, та подарує йому товариш.

Дав їм пан і коний і віз. Їдуть вони, аж изнів панський двір. Чоловік у воротах стоїть і розказує усім, що у пана пані недужає вже двацять год, — що скликали усіх знахорів, та що нічого не пособляє; так пан загадав завертати усіх, хто іде повз двір, чи не знайдесться знахор такий, що вигоїть.

Дяк і озвався: „Я -- знахор: як схочу, то й одужає.“ Увійшов він із товаришем у ту сьвітлицю, де недужа лежала.

Пан і питає: — „Чи-ж пособиш?“

„Пособлю“. — каже дяк.

— Ну, як не пособиш, то — бачиш шибеницю — бути тобі на їй.

Порізав дяк паню, так як і невідомий робив, наложив шматки у почви, перемив, як і невідомий; дув на їх — дув на їх день, дув і другий, тиждень дув; трохи сам не розсївсь дуючи. Почала вже черва заводитись. Питає дяк товариша: „скажи, що мені робити?“

„А скажи мені: хто проскурку з'їв?“

„Не знаю, братіку, ей-Богу не знаю,“
— каже дяк, та просить, щоб дунув невідомий: Ой, дунь, братіку, хоч трошечки дунь, — чи не оживе. А то пропаде моя голова.“

„Скажи мені: хто проскурку з'їв?“

Постеріг пан, що нема ладу, що вже черва повзає, та й загадав вести дяка на шибеницю.

Тягнуть дяка, — а той усе просить товариша, щоб дмухнув.

„Скажи,“ — каже невідомий, — „хто проскурку з'їв?“

Не признаєть ся дяк; вже і за шию зачепили — усе не признаєть ся. Змиловав ся невідомий. „Я оживлю,“ — каже, — підождїть вішати“.

Устане ваша панї божим духом.

Дунув невідомий раз — де та і черва ділась: устала панї, премолода, та прегарна.

Пан аж підструбує з радощ, дякуючи невідомому.

Дяк і каже: „Він тільки дуть вміє, а моєї праці більш, бо я порізав на шматки.“

„Еге-ж,“ каже невідомий: „твоєї більш.“ Зробив пан великі учти; панї сама їх частовала. Положили їм на віз ще

три мішки золота. Вони і поїхали собі. Приїздять до річки; перевозу нема, а на березі камінь лежить: мабуть, колись тут млин був. Невідомий поставив віз на камінь і сей перевіз його на той берег, та і назад переплив. Тоді невідомий хотів сідати, так дяк не попустив, — боявсь щоб не одурих його. Думає: „він перепливе, а мене на сім боці і покине, а сам з грішми і втече.“ Пливе дяк, та на самій середині почав потопати. „Тону,“ — гукає: — „ратуй мя товаришу.“

„Обороню,“ — каже невідомий, — „тільки скажи, хто проскурку з'їв?“

„Не я,“ — говорить дяк, (а дяк вже до пояса досягає); та кричить тільки: „Пробі, ратуйте, хто в Бога вірує!“

Невідомий знов питає; а дяк усе каже: „не я“. Вже зовсім потонув, — тільки чуб видно. Невідомий побіг по воді, неначе по землі, ухопив дяка за чуб, та і витяг.

Чи багато, чи трохи вони ще їздили по світу — не звісно, а далі невідомий і каже: „Треба нам товаришу, розійтись. Поділимося грошима.“

„Добре,“ — каже дяк.

Невідомий і почав розкладати гроші на три купки.

Дяк і питає: „на що се ти на три купи розкладаєш? — аже-ж нас двоє?“ „Підожди,“ — каже невідомий: „дознаєш ся, як розложу.“

Дяка аж корчить усього. Жде, не діждеть ся, кому ся третя купка: чи не йому?

Невідомий, як розложив, та і каже: „Ся купка моя, ся твоя, а ся третя тому, хто проскурку з'їв.“

Почухав дяк потилицю: „я з'їв,“ — каже.

— „Не впадає,“ каже невідомий: — може хто иньший?“

— „Нї, я. Ёй-же Богу, що я!“

— „Та нї: коли-ж ти з'їв?“

— „Тогдї саме“, — каже дяк, — „як ти ходив дороги питати.“

— „Коли так,“ сказав невідомий, — „так бери ж ти усі гроші собі.“ Сказав се, та не звісно де і дївсь, — невидимим став. Кинувсь дяк до гроший, — аж тільки купи понеду... Пішов він знов шукати собі парохвиї..

Де-що про жидів.

В останні часи чимало казано й писано про жидів. Не перелічиш усього, що надруковали, щоб громада поняла віри, що жида — такі-ж люди, як і ми, і що вони мусять мати громадянські права. З таким поглядом, починаючи свої докази, жидолобці очернили громаду. Як таки? В наші часи ще живе фанатизм, ненависть, ще жидів мають не за однаких із нами людей, ще тісять їх за віру, звичаї, одежу!

Швидко горніть жидів до свого серця! Робіть їх судьями, генералами, міністрами! Нехай живуть, де схочуть; нехай гандлюють, крамарують скрізь по всьому царству. Не легко й спорити проти таких дум, бо вони обпираються на правду, та... чи не треба б спершу подумати — чим залатати дірки на свитах убогих селян, що жида пообдирали? як одвчити

од горівки опоєного жидом батька голодних дітей, од крадежи сина або дочку, що жид навчив обкрадати батька, наймита або челядку, що для жида обносила хазяїна?

Я живу на Україні, у таких нетрах, де нема шкіл, ні недільних, ні щоденних, де попи тільки раз у год кажуть казань, перед постом, щоб приносили роковщину, — де станові, да попи. — та про сїх шкода й балакати. Живу там, куди не досяг ще сьвіт істини й науки, а де жида вже опанували люд — по містечках і великих селах.

Хто не бачив зблизька, той не цїїме віри, щоб один жид у три-чотири годи знищив, запоганив, розбештував село, де тисяча або й більш ревизьких душ!

Деж береть ся у жидів тая сила, на лихо людові й самим жидам, бо вони корінь нелюбови і к їм?

Сила ся — поєднання жидів із панами і поліцією.

Слуга пана й станового, годючи обом, жид не боїть ся обдурювати простих людей, бо й пан і становий тягне руку за жида; сила жидів криєть ся в їх, нічим не з'упинаємому, жаданню гроший, у зневазі і к хрещеному люду, у безкраїм мо-

шенстві з не-жидами, а корінь сієї сили у самих жидівських давних звичаях.

Переходжу до фактів: нехай вони говорять за мене, бо таким робом спосібнійше доказати правду.

Прийде у село жид із жидівкою; жидівка ще наданнійша одурювати людей. Жид їздить купує, продає, а жидівка дома порядкує. Наймуть хату або пан у свою посадить, бо пан без жида не обійдеться ся: жид і оманить його і вірний йому як собака, бо знає, що держить ся він за паньскою головою. Накупить жид усячини: смоли, цв'яшків, мила, голок, очіпків, ременю, підошов, хусток, не перелічиш усього! варить мед, пече пироги, булки, — і починає людей підманювати. Небагато продажного борошна у якого-небудь хазяїна, — шкода й їхати самому у ярмарок! — Се б то треба прохати сусідів, бігати по хатах, та ще й могориčiti; от і згадає: є в нас жид на селі, чи не купив би він? Іде до жида, жид купить, звісно — дешевше, і забожить ся і закланеть ся, що на ярмарку така ціна. Хазяїн і не йме йому гаразд віри, та подумає: як мені клопотати та могориčiti купувати, то на теж і вийде. А жид вже не випустить єго так із хати: знає, що не іде він у ярмарок, і питає — чи не треба

чого другого? Наділити єму хоч горілого ременю, що зараз порепаєть ся; а порадитись, як у ярмарку, не має з ким, та ще й візьме жид у двоє, і знов божить ся — кленеть ся, присягаєть ся.

Ще-ж то добре, як жид не шинкує... Над жида шинкаря нема більшого безсребреника; тим і не може дивитись на гроші — вадить єму, як побачить, що чоловік гроші — за горівку оддає. „Хиба в тебе“, — каже, — гроший до біса, хиба тобі нічого не треба?“ П'яному зараз і шибне у думку, що у хазяйстві чогонебудь, тай не має, — от за свої гроші й купить у жида таке, що і не треба, з п'яної бач річи; а значок крейдою вже над лядою намальований. Як нап'є чоловік стільки, що й ліки погубить, тоді жид починає вже у-двоє записувати; а далі й йде у хату: „оддай, та оддай гроші: мені треба за бочку уносити“. Одпрошуєть ся хазяїн, щоб до ярмарку подождав, а жид на його кричить, щоб сором зробити, щоб сусіди почули, як шинкар гроші править, та після чоловікові очі довбали. Оддає плачучи хазяїн жидові гречкою або борошном по тій ціні, яку жид положить; а прийдесть ся випити з людьми, і знов набираєть ся на шию.

Коли на селі два шинки, у одному жид, у другому свій брат, то до селянина й не ходять, бо той і в ночі не швидко одчиняє, і понуро дивить ся, як розіспить ся; на віру не дає, і закуски ніякої не має, а жид швидкий, ласкавий, на віру дає, і чехонь у єго і тарань, і булки, і отчинить жид зараз, хоч о півночі стукай; у хаті, хоч і смердить, та тепло, бо про топливо жид не гаразд клопочеть ся: люди і привезуть і зложуть за одно те, щоб гроший підождав, бо жидови тільки самі богатирі та хурбети й не винні.

Поїде чоловік у ліс або у підводу; жінка сама дома; прийде до єї кума на попряди, прядуть та й балакають. От і згадають, як дівовали вони, а то ще й товаришки були, як складались на запуски, як у весіллі денебудь разом гуляли; от кума й каже: „е, вишилось би добре по сій мові“. А у хазяйстві й копійки за душею нема: останні гроші чоловік за подушне одніс, а признатись соромно; не було-б жида, треба було-б і правду сказати. От і йде хазяйка у комору, та й тягне чого-небудь ворочок. Принесе хазяйка свою пляшечку, по трошку, по трошку та й виють. Принесе й кума своєї. Поснуть, а у ранці треба похмилитись, і ворочок у жидівки. Чоло-

вік приїде, — люди й докажуть, що жінка до жидівки борошно носила, одбузує чоловік жінку, а жидівці й донесуть. Стріне де-небудь жидівка молодицю, — зараз і каже, та ще й головою хитає: „Ой, моя голубко, який же у тебе чоловік поганий, таку гарну людину нівечить... затопила ти свою голову. Та се все через людий поганих! ти як у-друге трапить ся, то у вечері принеси“. Жінка хоч і одкаже жидівці, що не єї діло, що на те й чоловік, щоб жінку вчив, а сама такиж і подумає: „усі сьміють ся, що мене побито; одна тільки жидівка пожалувала..“

Розгорює де-небудь дівчина кілька-надцять шагів, ось й біжить до жидівки, щоб стонжку, або яку простеньку хустку купити. „Се такій гарній дівчині та таке купувати!“ каже жидівка. „Ось лишень подивись, що в мене є! та й показує дівці свій крам, та показує її хустками, то загранишними, або із лапою, чи з орлом, ще й до дзеркала підведе. Отуманіє дівка зовсім і очі в її бігають; а жидівка тільки підхвалює, та аж губами цмокає: „тепер дівка, гарна дівка! усякий позавидує: купи цю хустку; як тобі у єї гарно!“ Дівчина-б і рада купить, та гроший нема. „Я на тебе повірю — каже жидівка — починками оддаси.

Дівчина і забере хустку. Та не легко і одробити починками: де їх стільки набрати а жидівка усе про хустку згадує. Вибереться час, то і скаже дівчині: „ось у вас льон; ти мені повісмів із двайцять принесла, то і не булаб винна“. Дівчина зразу аж злякається, що треба у матки украсти, та хіба жидівка не всовістить! — „Хібаж не ти, — каже вона, брала сей льон, не ти вибивала? Та і старі ваші які: таку дівчину зодягають! хіба не ти їм робиш? хіба не з тебе перша поміч?“ Уговтає так дівчину, що вона і льону принесе, та ще у жидівки на віру що небудь візьме, — і почне тягати з дому. Щеж добре, як дівчина кріпка на вдачу, то охапиться, покаєся; а иньша та зовсім розбештується: дома її б'ють, лають, товаришки сьміються, ніхто не бере, одна тільки жидівка добра, ласкава; від її бідна дівчина тільки добре слово почує, тільки жидівка і розважить її; а під сей случай то і пани москалі стоять на селі, — так жидівка затороплену дівчину ще і на иньший путь наведе, бо і на се жиди розумні з-біса.

У тому, що написав я тутечка, нема і десятої, або сотної частини того, що вироблюють жиди, де тільки окублять ся. З написаних тут случаїв можна тільки

пізнати, яким побитом починаєть ся і ве-
деть ся жидівска омана. Від її ціянь-
ство, злодійство, бійки, занехання хазяй-
ства, вбожество. Коли помиляюсь, то щиро,
і дякуватиму тому, хто одкриє мені очі.

Чогож дувуватись, що люд наш не
дуже любить жидів, тих ворогів природ-
джених, що з давних-давен ссуть кров
України?

Ненависти-ж і жидам нема у народі;
не сьмієть ся народ наш із їх віри, не
глузує над їх звичаями, — бодай я не
бачив його. Він ще і поважає жида за
розум і у пригузі радить ся з їм.

Українець не одурить, не обідить
жида, хиба той, що не пожалує й свого
брата. Він дивить ся на жида, як на та-
кого-ж, як і він, чоловіка. А жида? Чи
горнуть ся вони хоч трохи до того люду,
між котрим родять ся, живуть і вмира-
ють? В їх пихатому серці нема місця
любви ік простим людям.

Там тільки злоба, ненависть, гор-
дість, зневача, дивне бажання давити люд
і панувати над їм. Жид не злий у душі:
добрий батько для своїх дітей, вірний муж
своєї жінки, вік клопочучись про семью,
оддає останню копійчину, щоб визволити
з лиха свого брата. Коли жида обіжено,

обезвічено, то халепа, що склалась єму — халепа та усїм жидам.

Вони разом із їм плачуть і як можна чим можна, ратують єго. Чому-ж, як станеться яке лихо селянинові, жид тільки сьмієть ся? Ні, мало сього — у ложці води рад він утопити нічим перед їм невинного чоловіка. Від вас-то, панове-жиди, і є те, що зоветь ся фанатизмом і бездушшем. Зробить ся людьми, громадянами, боріть ся вкупі з громадою проти того, проти чого бореть ся громада; покиньте зневагу не-жидів; не одурюйте людей, — сльозами покути облійте свої давні і недавні гріхи, простягніте руки ік простому люду, — і люд пригорне вас до свого серця. Тоді й не буде місця писанням за і проти жидів.

З М І С Т.

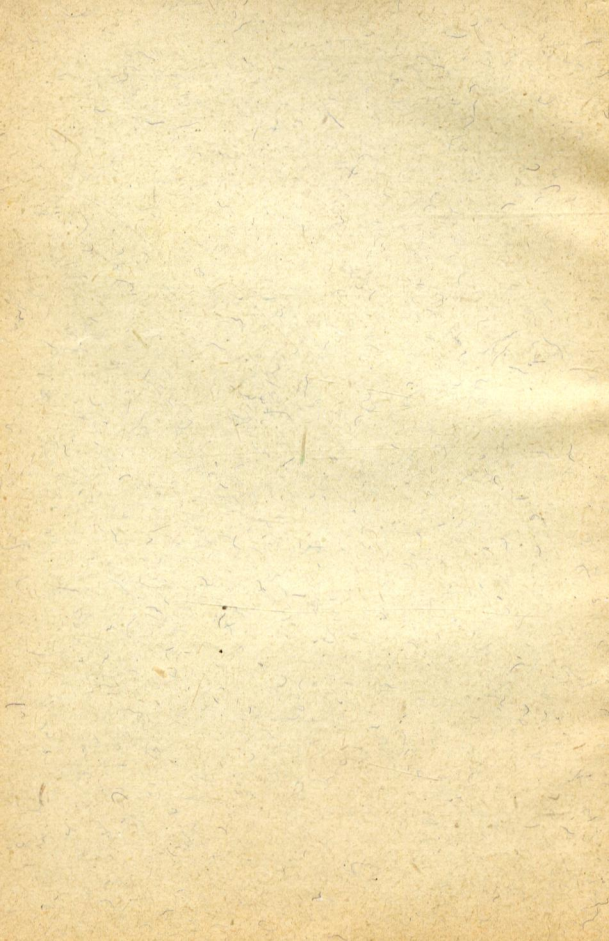
Антін Таньський	8
Три пани	14
П'яниця	30
Пожежа	63
Жидівська дяка	87
Проскурка	96
Де-що про жидів	102

У накладці ул. академічна число 8. у Львові
можна дістати слідуєчі книжки :

Чайченко. Хома Макогін, убогий наймит . . .	5	кр.
„ Робінзон	20	„
Север. За для сьвятої землі	50	„
Абг'р Солтан. При стрілецькій ватрі . . .	40	„
Хванько. В народ, оповіданє	15	„
Загірня М Жанна д'Арк. Діва орлеанська .	10	„
„ Про Оврама жидовина	10	„
С. Нагнибіда. Про руску правопись . . .	5	„
М. Залуквич. Кістяки Гольбайна ч 2. . . .	15	„
Кор. Устиянович. М. Θ Раєвский і російский панславїзм	80	„
Збірник оповідань. ч. II. Бібл Батьківщини	20	„
Зеркало з року 1890, 1891, 1892 по 2 зр . .	—	„
Евген Гребінка. „Байки“	10	„
Всевол. Гаршин. „Малярі“ оповіданє . . .	10	„
Павло Граб. Пролісок	20	„
Герінт — Герасимович. Що то є господарність	20	„
Осип Маковей. Поезії	20	„
Іван. Сурик. Твори, переклад з російского .	0	„
Митро Олелькович. Українські писання . .	10	„
Василь Кулик. Писання	10	„
Павло Граб. З чужого поля Переклади . .	20	„
Василь Щурат. Чернеча Республіка на Афоні	10	„
Володимир Шашкевич. Поезії (друкують ся).		

З друкарні Наукового Тов. імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

О. Кенан. Сибір ч. I. і II.	1 20	зр.
Г Данилевский. Збігдї в Новоросії . . .	1 00	„
„Кобзар“ Тараса Шевченка, 2 томи 4 50 зр., без перес., з перес.	5 00	„
Книга пісень Генрика Гейне, Лесї Українки і Макс. Стависького	— 80	„
Леся Українка. На крилах пісень	— 60	„
Коза дреза, дитяча оперета М. Лисенка . .	— 80	„
Мапа етнографічна України Руси	— 20	„
Твори Трофима Зіньківського ч. I. . . .	1 00	„
Др Кость Левицкий. Словар правничий . .	3 50	„
Уманець і Спілка. Словар російсько-українсь- кий I.	2 50	„
Байда. Одисея ч. I. і II.	2 20	„
Остап Вересай, картина хромолітограф. .	— 50	„
Гуцул і гуцулка, дві картини	1 00	„
Никола Устиянович. Повісти	— 85	„
Грабович. Марта Борецка.	— 32	„
Безсторонний Іван. Відношеня обрядові в Галичині всхідній	— 30	„
Іг. Онишкевич. Бібліотека т. III.	1 50	„
Вол. Навроцкий. Твори	1 20	„
Ів. Франко. Вибір поезий Г. Гайне . . .	— 50	„
Ів. Франко. Нарис філософії ч. I. . . .	— 30	„
Ю. Верне. Подорож довкола землі	— 60	„
Молитвенник для дітей (фонетичний) . . .	— 20	„
Історична бібліотека всі томи		
Бібліотека повістей „Дѣла“, всі томи . .		
Шевченко з бандурою над Дніпром . . .	— 25	„

и. 34.580

Ф $\frac{\text{III}}{0-533}$

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

4. ~~3834~~/9.